

Chakoten

Dansk Militærhistorisk Selskab

December 2010 65. årgang nr. 4

Diorama: "Diner transportable extraordinaire", Napoleon nyder et måltid med sine generaler i det grønne, udført af Svend Nielsen.

Af Claus Mogensen

Militærhistorie i figurstørrelse

Stort fremmøde ved Selskabets 9. miniaturemilitærudstilling i Kastelet

Søndag den 31. oktober fejrede vi Kastelets 346. fødselsdag med miniaturemilitær-udstilling i bageriet.

Den rigtige fødselsdato er den 28. oktober, men det er nu mest hensigtsmæssigt at lægge markeringen på en søndag, hvis man ønsker et betydeligt fremmøde. Vi var såvel lørdag, hvor vi opstillede udstillingen, som søndag begunstiget af et efter årstiden fint vejr. Selv om det var lidt overskyet, holdt det tørt. Og det må konstateres, at fremmødet var over al forventning.

Kassereren kunne glæde sig over, at de mange besøgende gav en fin omsætning i butikken. Der var sort af mennesker allerede før, at vi officielt åbnede udstillingen kl. 12.00. Så vidt det kan bedømmes, var der tale om den mest velbesøgte miniaturemilitærudstilling til dato på trods af, at de besøgende ikke, som sidste år, havde behov for at komme inden for i bageriet for at komme i ly for den heftige regn.

Det var 9. år i træk, at vi gennemførte miniaturemilitærudstilling i forbindelse med markeringen af Kastelets fødselsdag. Så konceptet er jo efterhånden velkendt.

Men den fra tidligere år anvendte udstillingsmanual på 3 sider var blevet omarbejdet til en særdeles detaljeret udstillingsmanual på 9 sider med beskrivelse af hele processen fra starten lørdag kl. 13.00 til afslutningen

Støbeværkstedet tæt besat med interesserede besøgende.

søndag kl. 16.00 med beskrivelse af alle opgaver og opstillinger og med navne på de, der havde ansvaret for at udføre opgaverne. Selv servering af kaffe var der sat navn på. Efterfølgende kunne en af udstillingslederne konstatere, at han nød i fulde drag at kunne daske rundt uden at have bestemte opgaver.

Af en eller anden grund var montredulånet fra forsvaret ikke faldet i hak, men i stedet var det lykkedes med ganske kort varsel at låne 4 mindre montere fra Vestvoldens venner, som således også er blevet vore venner. De var helt nye og rummede to flader på hver 50x50 cm, som passede fint ind i udstillingskonceptet.

Diaramakunstner

Selv om udstillingen på alle måder gled flot over scenen, må det bemærkes, at når det drejer sig om figurudstillinger, så kneb det lidt med både omfanget af udstillingsgenstande og udstillere og

fornyelse af det udstillede. Bortset fra vor i særklasse store dioramakunstner Svend Niensens mange og rigtig flotte og for en dels vedkommende velkendte dioramaer, som virkelig kan få folk til at måbe, havde vi ikke helt så meget at byde på, som det kunne ønskes. Men selvfølgelig kunne Christian Rauns gamle Reisler-plastic soldater få en del ældre herrer til med tårer i øjnene at mindes en ukompliceret barndom.

Bestyrelsen har noteret sig, at man har en stor opgave med at motivere flere medlemmer til at udstille deres arbejder til næste år. Opgaven bør givetvis udstrækkes til også at søge antallet af figurmalere udvidet. Det er netop i den spændende bemalingsproces, at man bliver nødt til nøje at sætte sig ind i, hvordan uniformerne i detaljer så ud i fordums tid. Når man først skal sætte penslen til en figur, fanger bordet, for det skulle det jo gerne være den rigtige farve.

Opstilling af fransk linieartilleri, udført af Claus Mogensen.

Foto Claus Mogensen

Vestvoldens venner tiltrækker let interesserede besøgende.

Figurer i støberiet

Til gengæld var det også året, hvor flere medlemmer, selv uden uniformstvung, valgte at stille i de flotte uniformer, som er lavet til brug for re-enacting på befæstningsdagen. Som sædvanligt var interessen stor for at studere fremstillingen af figurer i støberiet og ved bemalingsbordet. Der var også godt besat vel især af yngre årgange ved Kim Lees krigsspilopstilling. Og endelig var det glædeligt at se interessen

for årets nyskabelse med udstilling af danske uniforms- og udstyrsgenstande fra Vestvoldens venner.

Klokken 16.00 var udstillingen slut, og vi kunne indtage en fortjent fyraftensøl, pakke tingene sammen og køre det hel på plads i den gamle hovedvagt. Nu er blot tilbage at se, om nogen af de besøgende har ladet sig friste af vor hobby og har fået lyst til at deltage i vort fællesskab og blive medlem af Selskabet.

Diorama: "Polsk-tysk grænse-overgang", Situation fra 2. Verdenskrig, udført af John Sjøberg.

Chakoten

INDHOLD

- 2** Claus Mogensen: Militærhistorie i figurstørrelse.
- 4** Redaktøren orienterer.
- 5** Stort besøg på Befæstningsdagen.
- 6** Siden sidst.
- 8** Claus Mogensen: Hvem var Valdemar Møller?
- 18** Hjalmar Trier: Læge ved Sikringsstyrken 1914-1918.
- 24** Boganmeldelser.
- 26** Møder i Selskabet 2011.

Redaktionen ønsker sine læsere en GLÆDELIG JUL og et GODT NYTÅR

Forsiden

Illustrationen på forsiden er udført af Valdemar Møller, som er ukendt for mange. Han malede uniformsplancher, men hans værk findes kun i ét originalt eksemplar. Claus Mogensen fortæller om maleren og hans værk. Læs artiklen side 8.

Redaktøren orienterer

Besøg på Tøjhusmuseet

■ Det er altid godt at være i god tid, så derfor vil vi allerede nu reklamere for Selskabets arrangement i Tøjhusmuseet, der får meget nyt at byde på. Medlemmerne inviteres til en rundtur og orientering om de kommende udstillinger på Tøjhusmuseet. Det foregår onsdag den 7. september 2011.

Vi mødes kl. 19.00 ved hovedindgangen til museet i Tøjhusgade, hvor museumsinspektør Karsten Skjold Petersen vil møde os og vise rundt på 1. salen i Lange Tøjhus og fortælle om de kommende udstillinger, som forventes åbnet i efteråret 2012.

Tøjhusmuseet har i vide kredse været berygtet for sine kedelige og utidssva-

rende udstillinger af lange rækker af håndvåben. Udstillingerne, der i deres grundform stammede fra 1930'erne, henvendte sig til en meget lille gruppe med særlig interesse og stor forkundskab til simpel våbenteknologi. Takket være store donationer fra forskellige private fonde, arbejder museet nu på at opbygge helt nye udstillinger der fortæller dansk krigshistorie samt fremdrager unikke genstande fra de righoldige samlinger.

Så vidt muligt vil autentiske genstande, som kan knyttes direkte til begivenhederne, blive valgt. Dette har vist sig at være en udfordring, da den tidligere registreringspraksis ikke har været så opmærksom på genstandenes brugshistorie, men snarere deres placering i en fremadskridende teknisk udviklings-

historie. Mange af genstandene har aldrig tidligere været udstillet, og de vil vise bredden i museets samlinger. De fleste kender jo kun de lange rækker af blank- og håndskydevåben, men museet rummer meget mere end dette – tænk f.eks. bare på uniformerne og fanerne.

De hidtidige udstillinger indeholdt ingen illustrationer overhovedet og ej heller audiovisuelle virkemidler eller interaktivitet. Dette vil der blive rådet bod på, og netop den massive brug af billeder i de kommende udstillinger bliver nok den mest iøjnefaldende forskel.

C.M.

Foto Aksel Willumsen

Museet har skabt 12 fantastiske tableauer der virkningsmæssigt fremstår som var det i str. 1:1 – her er det belejringen af Leningrad.

Den store patriotiske krigs museum i Moskva

■ Aksel Willumsen, medlem af Chakotens bestyrelse, har været på rejse til Moskva, hvor han har besøgt et af byens krigsmuseer. Han har sendt denne illustration med tilhørende beskrivelse hjem fra sin rejse:

Under Den Store Patriotiske Krig som russerne kalder den, fra 1941-45, døde over 26 millioner mennesker. Det er en krig der selv den dag i dag fylder meget i den russiske selvbevidsthed, hvilket i sig selv er naturligt da de som enkeltland også betalte

den højeste pris. Som en russisk selvfølgelighed har de også opført det største og flotteste museum af sin art i verdenen på over 14.000 indendørs udstillings m².

Inde i museet er krigen minutøst beskrevet og udstillet. Udover omtalte kvadratmeter er der også en stor minde- og udstillingspark, der viser våbenarter, skyttegrave mv. Museet blev påbegyndt i 1986 og blev pga. af sovjetunionens sammenbrud først færdigt i 1995.

Har man smag for mere, er der også De væbnedes styrkers museum; et ikke mindre storslået museum. Man må konkludere, at museumsudstillinger er noget russerne tager meget alvorligt, og der spares ikke på noget i modsætning til andre aspekter af deres samfund.

Uniformsplancher på hjemmesiden

■ Glæd jer, for snart kan I finde et væld af nye uniformsplancher på Selskabets hjemmeside. Helt nye er plancherne dog ikke, for de er alle malet af danskeren Valdemar Møller (1830-95), men det spændende er, at Finn Hillmose og Claus Mogensen, henholdsvis layouter og billedredaktør på ”Chakoten”, har sørget for, at alle Valdemar Møllers 615 danske uniformsplancher er blevet fotograferet og snart vil være at finde på vores hjemmeside. Plancherne viser uniformer fra perioden 1558-1895, så det bliver en sand guldgrube for medlemmerne at dykke ned i. Tøjhusmuseet takkes for tilladelse til at fotografere de mange plancher. Læs Claus Mogensens spændende artikel om Valdemar Møller og hans værk i dette nummer af ”Chakoten”.

Stort besøg på Befæstningsdagen

■ Mange tilskuere fandt vej til Befæstningsdagen, der i år fandt sted søndag den 26. september, og som tidligere ved Den Historiske Vold i Rødovre. Glædeligt var det at se, at mange børnefamilier valgte at give børnene en oplevelse i de historiske rammer. Og oplevelser var der mange af. Alene at se officerer, sergenter og menige fra infanteriet, fæstningsartilleriet og husarerne i uniformer og med udrustning fra 1886 og 1915 påkaldte sig de besøgendes store interesse og opmærksomhed. Dansk Militærhistorisk Selskab var meget aktiv og synlig gennem hele dagen.

Befæstningsdagen 2010 har aldrig været større. Sidste år var der 12 uniformerede, i år var der næsten 70. Så dagen levede bestemt op til, hvad arrangørerne havde lovet. Højdepunkterne var 8. Regiments 24 mands store Musikkorps, da de kom gående fra p-pladsen med panserbasserne foran, og deres koncert samlede mange lyttere. Dagen bød også på åbent hus i Artillerimagasinet, rundvisninger og soldateraktiviteter for børn ved Projekt Vestvolden, et indblik i soldaterlivet i 1864 og demonstration af figurkrigsspil. *H.D.*

Siden sidst ...

Siden sidst ...

Danske planer om invasion af Skåne

■ Det var nær ved og næsten, at Danmark invaderede Skåne i foråret 1808 med et franskledet multinationalt hjælpekorps i spidsen. Til den danske kronprins Frederiks store skuffelse blev invasionsplanerne dog opgivet. På medlemsmødet i august fortalte Eric Lerdrup Bourgois om de begivenheder, der lå bag den danske offensiv mod Sverige: En skjult fransk-russisk dagsorden, krig mod England og svenske provokationer var nogle af brikkerne i det komplicerede spil om de dansk-franske planer om at invadere Skåne i 1808.

Eric Lerdrup Bourgois.

Eric Lerdrup Bourgois fortalte om baggrunden for, at Napoleonskrigene på ny blev nærværende hos kronprins Frederik og hans rådgivere var en række begivenheder i 1807. Napoleon havde besejret zar Alexander 1. i slaget ved Friedland, og de efterfølgende forhandlinger mandede ud i en fredstraktat i begyndelsen af juli. Men sideløbende med de fransk-russiske fredsforhandlinger blev der også

forhandlet om hemmelige tillægsprotokoller til den officielle aftale – og aftalen bød zaren at erklære England krig, hvis man ikke kunne forhandle sig til fred. Hvis der blev erklæret krig mod England, skulle Frankrig og Rusland lægge pres på Danmark, Sverige og Portugal for at få disse lande til at tiltræde fastlandsspærringen og dermed deltage i konflikten med England. For Danmark blev resultatet, at englænderne snupede den danske orlogsflåde i september.

I London valgte den engelske udenrigsminister Canning at normalisere forholdet til den danske regering, men han valgte at nå målet ved at lægge pres på danskerne med en række konkrete trusler, hvis danskerne afviste forhandlinger med England. Blandt truslerne var muligheden for at lade svenske tropper besætte København, ligesom Norge kunne tilfalde Sverige.

Den danske regering henvendte sig til svenskerne for at høre om rigtigheden af de trusler, englænderne havde frem-

sat. Svenskerne svarede dog i bedste fald kun valent, og da den russiske zar lagde op til et angreb på Sverige fra Danmark, var den danske kronprins ganske lydør. I januar 1808 meddelte kronprinsen, at forberedelserne til krigen mod Sverige var i gang.

Eric Lerdrup Bourgois fortalte med mange gode detaljer om marskal Bernadottes forberedelser på invasionen i Sverige. Bernadotte var placeret i Hamborg som guvernør over Hansestæderne, og han skulle lede invasionen – ikke danskerne. Der blev lagt marchruter, som de udenlandske styrker på 32.000 mand skulle følge på deres vej fra grænsen til København, og logistikken blev planlagt til mindste detalje. Alt sammen blev vist med dokumenter, som Erik Lerdrup Bourgois har fundet i franske, svenske og danske arkiver.

Tiden løb fra projektet. Det blev aldrig gennemført – til stor fortørnelse for den danske kronprins og hans udenrigsminister Bernsdorff.

H.D.

Mødeaften om minørtjenestens arbejde

■ Lars Møller fra Søværnets Operative Kommando, var taget til Island, men havde sendt en substitut i form af kaptajnøjntant Mikkel Sørner, som gav os et særdeles medrivende og interessant 2-timers foredrag om minørtjenestens arbejde.

Mikkel Sørner havde så meget på hjerte, at vi alle havde en klar fornemmelse af, at han sagtens kunne være fortsat i yderligere 2 timer. Så der skulle være mulighed for endnu et minørmøde i 2011 eller 12. Medlemmerne var mødt talstærkt frem. Vi var omkring 30, så miner og minørtjeneste må være noget, der virkelig optager medlemmerne, hvilket blev reflekteret i en betydelig spørgelyst. Minørtjenesten er i dag en del af frømandskorpset. Brug af miner, efter de principper vi kender i dag, så dagens lys første gang under Den Amerikanske Borgerkrig.

Kaptajnøjntant Mikkel Sørner fortalte om minørtjenestens arbejde.

Miner indgik også for første gang i det danske beredskab i 1864, hvor man udlagde miner i Allsund, for at forsøge at forhindre preusserne i at komme over til Als. Det lykkedes som bekendt ikke.

Siden er anvendelsen af miner blevet et betydningsfuldt våben, og i både 1.

og 2. Verdenskrig blev der udlagt rigtig mange miner i danske farvande. Som ved andre våbensystemer sker der hele tiden udvikling af miner, det gælder såvel anvendelsesmåder som måder hvorpå man kan beskytte sine miner mod uskadeliggørelse. Samtidig udvikles der også mere og mere raffinerede måder hvormed man kan uskadeliggøre fjendens miner. Med moderne elektronik kan man styre sprængningen af sine miner, og dermed vente til det ønskede mål passerer minen.

Tidens tand og vejrliget kan løse mange af de gamle miner, så de driver i land. Mikkel Sørner fortalte om et eksisterende beredskab 24 timer i døgnet, der bl.a. havde medført at han med kort varsel måtte drage til Vesterhavet med sit hold og personligt måtte svømme ud til iland drevne miner og anbringe ladninger, så de efterfølgende kunne detoneres. Desuden orienterede Mikkel Sørner om de mange depoter med tysk ammunition og granater deponeret efter besættelsen bl.a. ved Kaløvig og ved Bornholm.

C.M.

Maleri på Frederiksberg Slot. Foto: Finn Hillmose.

Medlemstur i Frederiksberg Slot

■ Det var en dejlig sensommeraften den 1. september, da Selskabet bød 15 deltagere velkommen til en rundvisning i Frederiksberg Slot. Nicki Jensen fra 3. årgang på officersuddannelsen viste rundt på slottet og havde så meget at fortælle om slottet og dets skiftende brugere, at rundturen tog længere tid end planlagt. Det blev en spændende aften.

Om slottets historie fortalte han, at det blev påbegyndt i 1699 og var færdigbygget i 1703, men blev først endeligt taget i brug af kongen den 25. september 1704. Derfor regnes denne dag som udgangspunkt for jubilæet. Frederik den 4. rejste som kronprins på sin første dannelsesrejse i årene 1692-93 til bl.a. Nederlandene, Frankrig og Italien. Især opholdet i Italien prægede og inspirerede Kronprinsen, og da han vendte hjem til Danmark, anmodede han kongen (Christian 5.), om tilladelse til at bygge et sommerslot på Soelbjerg (Valby bakke). Efter mange udkast og forslag, blev slottet endeligt bygget, og kom til at fremstå som et typisk italiensk barokslot med fontæne i Slotsgården og kaskader i Frederiksberg Have. Senere konger på slottet var Christian 7. og Frederik 6., men efter hans dronning, Maries død i 1852 stod slottet delvis tomt i mange år. Under krigen i 1864 blev slottet en overgang brugt som lazaret. I 1868 overgik slottet til Krigsministeriet, og året efter flyttede Hærens Officersskole ind på slottet, hvor skolen har haft domicil siden.

Det at Frederik IV byggede slottet og startede den første systematiske danske officersuddannelse i 1713 er baggrunden for, at skolen har et mærke, der anvender Frederik 4.s monogram med krone, officersringkrave og krydsede kårder. Frederiksberg Slot har gennemgået større restaureringer i perioderne 1927-32 og igen 1993-98.

Nicki Jensen fortalte meget om officersskolen og viste blandt andet de mange årgangsfotos. Hver årgang opkaldes efter en officer, der har gjort særlig tjeneste. Således hedder hans egen årgang Læssøe. Det var interessant at høre, at interessen for at komme ind på officersskolen er større end nogensinde, og det nye hold med 160 elever er således det hidtil største.

H.D.

Nicki Jensen fortæller om Christian 7's berømte badekar.

Nicki Jensen fra 3. årgang på officersuddannelsen byder velkommen til slottet.

Valdemar Møllers mest markante og kendte arbejde er et 5-bindsværk med 615 danske uniformsplancher (dansk-norske til 1814) omfattende perioden 1558-1895 svarende til 337 år. Hertil kommer at der i gennemsnit er 3 uniformer pr. planche, hvilket bringer det samlede antal malede danske uniformer tæt på 2000. Dette bringer ham ind på en sikker førsteplads blandt danske uniformsplanchemalere. Og han er dermed Danmarks svar på preusseren Richard Knötel, der som bekendt lavede 1060 plancher i sit værk "Uniformenkunde", men hvoraf kun 198 var med preussiske uniformsplancher og omfattede perioden 1675-1898.

De fleste, der interesserer sig for dansk militærhistorie, er stødt på disse plancher. Møller maler med en hel unik farveglæde og en egen stil. Ind i mellem er der lidt misforhold i størrelsesforhold mellem heste og ryttere, og stilen er til tider en anelse naivistisk.

Den store tidsmæssige spredning, samt planchernes farvemæssige udstråling medfører, at de i stort omfang bliver anvendt som illustrationer i historiske bøger og artikler. Det særlige ved Valdemar Møllers 5-bindsværk er, at det kun findes i et originalt eksemplar, som opbevares på Tøjhusmuseet. Og det særlige ved Valdemar Møller er, at ingen rigtig ved, hvem han var. Ud over teksterne på de usignede plancher er de eneste faktuelle oplysninger, som fremgår af titelbladet i bind 1, at han var maler og boede i København.

Selskabet takker Tøjhusmuseet for tilladelse til at fotografere værket, som inden årets udgang forventes at blive lagt op på Selskabets hjemmeside. Som fælles reference for de øvrige planchemalere, der nævnes i denne artikel, vil det være naturligt på dette sted at introducere bogen "Den danske hærs uniformering" af Hans Chr. Wolter, udgivet af Garnisonsbiblioteket i 1985. I daglig tale "Wolters lille røde" og anvendt fremover med forkortelsen Wlr. Valdemar Møllers 5-bindsværk er omtalt i Wlr side 64. Wlr kunne i sin tid købes på Garnisonsbiblioteket, men skulle den være udsolgt, kan den stadig lånes på landets biblioteker.

Hvad har Valdemar Møller i øvrigt malet?

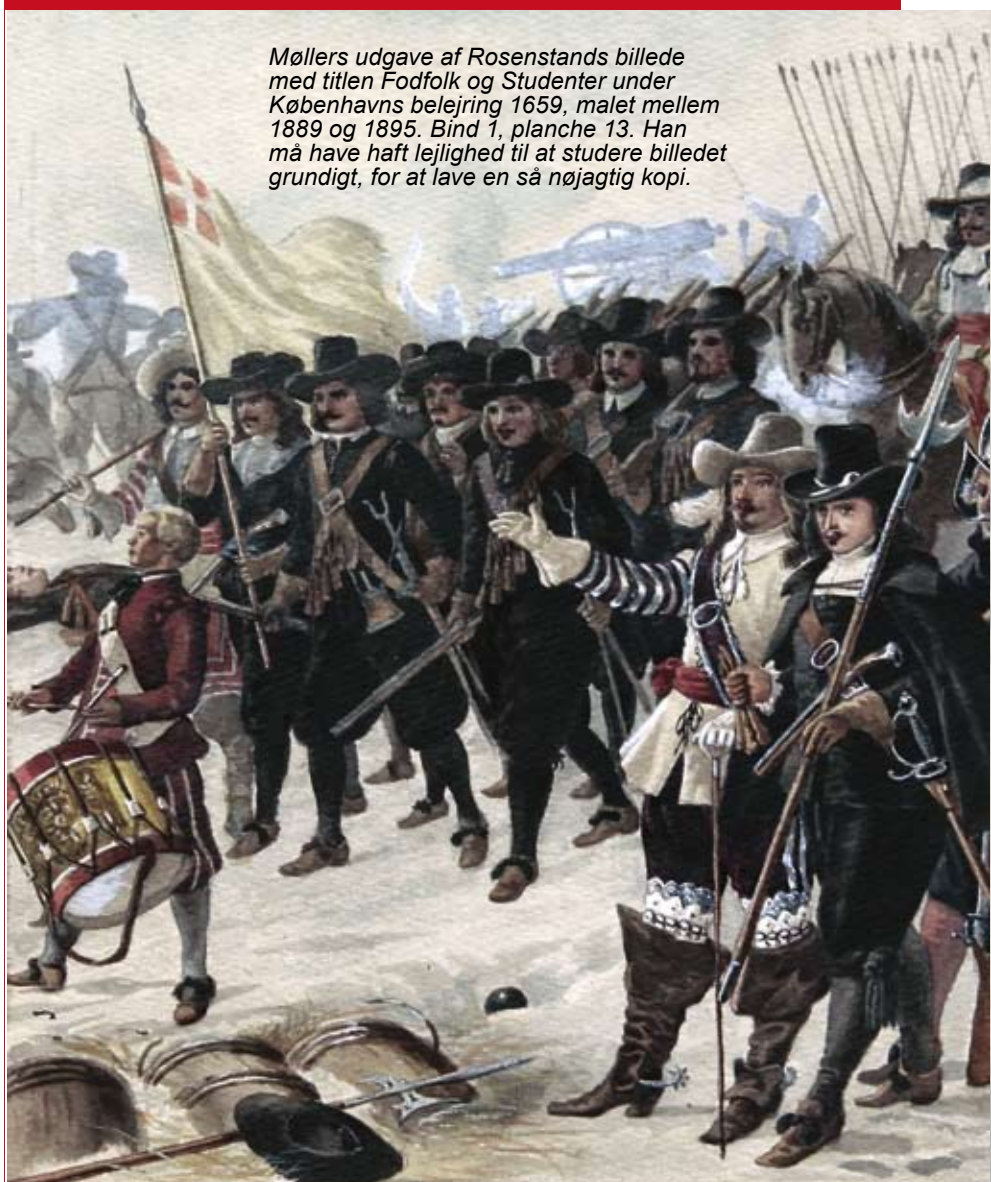
Denne artikel vil primært dreje sig om 5-bindsværket, men Valdemar Møller har også været involveret i andre udgivelser:

1) Wlr nr. 22: "Den danske armes uniformer i deres hovedforandringer i løbet af cirka tre Aarhundreder",

Hvem var Valdemar Møller?

Valdemar Møller malede uniformsplancher. Hans værk findes kun i ét originalt eksemplar, men ellers ved man ikke meget om ham. Artiklens forfatter har søgt at kaste lidt mere lys over, hvem han var.

Af Claus Mogensen

Møllers udgave af Rosenstands billede med titlen Fodfolk og Studenter under Københavns belejring 1659, malet mellem 1889 og 1895. Bind 1, planche 13. Han må have haft lejlighed til at studere billedet grundigt, for at lave en så nøjagtig kopi.

København, 1892, bestående af 21 store kolorede plancher. Plancherne skildrer udviklingen i uniformerne for forskellige enheder. I modsætning til 5-binds værket er plancherne tegnet af den i samtiden kendte tegner Knud Gamborg. Valdemar Møller har ikke tegnet noget heri, men kun stået for udgivelsen af plancherne.

2) Wlr nr. A18. "18de Bataillons Historie 1785-1885" af E. Neergaard med bistand fra J.K.P.L. Pontoppidan, København, 1885 indgår 2 kolorede uniformsplancher af Valdemar Møller med Jægere fra 1785 til 1885, såvel menige som officerer.

3) Desuden findes der et originalt 1-binds værk med 39 udenlandske uniformsplancher tegnet af Valdemar Møller og signeret i 1886. Da der ikke er tale om danske uniformer, er værket ikke omtalt i Wlr. Værket omfatter 8 svenske, 11 russiske, 2 østrigske, 3 saksiske, 5 franske og 10 britiske uniformsplancher, som bortset fra 6

britiske plancher fra 1880 alle er fra napoleonstiden.

Uniformsplancherne i ovennævnte udgivelser 1-3 vil også blive lagt op på Selskabets hjemmeside inden årets udgang.

Ovennævnte liste over værker med uniformsplancher udført af Valdemar Møller er ikke nødvendigvis komplet, og skulle der blandt læserne være nogen, der har kendskab til yderligere værker med uniformsplancher af Valdemar Møller vil henvendelse herom blive særdeles værdsat.

Men hvem var så Valdemar Møller?

Ja, vi kan jo starte med at finde ud af, hvem han ikke var! Spørger man Selskabets uniformsspecialister lidt mere indgående, flakker blikket en anelse, stemmen bliver lidt usikker, hvorefter de foreslår: "Var det ikke ham skuespilleren"?

Slår man op i Weilbachs kunstnerlek-

sikon, bliver man klar over, hvem de mener. Der er opført to personer med navnet Valdemar Møller. Men de er begge født så sent, at de kan udelukkes. Den ene var kunstmaler med stort K og levede en stor del af sit liv i Frankrig. Den anden, og ham man hentyder til, hed Hans Valdemar Møller og levede fra 1885-1947. Han var skuespiller og karikaturtegner. Som det fremgår af ovenstående udgivelse nr. 1, er det i henhold til Wlr 22 udgivet i 1892. Da var Hans Valdemar Møller 7 år, så mon ikke vi også kan udelukke ham? Situationen er derfor, at alle kender Valdemar Møllers uniformsplancher, men ingen ved, hvem han var. Det gør vi strengt taget fortsat ikke, men det har været muligt ved almindelig slægtsforskningsteknik at finde en række data om ham.

Valdemar Møller figurerer ikke i Weilbachs kunstnerleksikon af den simple grund, at hans 5-binds plancheværk ikke er udgivet, og kun et begrænset antal personer i samtiden har haft kendskab til hans mange uniformsplancher. Noget kunne imidlertid tyde på, at Møllers samling alligevel har været kendt i samtiden i visse kredse. I ovennævnte udgivelse nr. 2, Wlr nr. A18 anfører forfatteren i sit forord:

"At det er lykkedes at ledsage den med 2 farvetrykte Planer over Uniformer fra forskellige Tidspunkter, har jeg nærmest Hr. Malermester Valdemar Møller i Kjøbenhavn at takke for, idet han, efter at længe alle mine bestræbelser for at skaffe det fornødne Materiale til Veje vare glippede, stillede hele sin værdifulde Samling af Tegninger af danske Uniformer til min Afbenyttelse."

Det er en af de få gange, man får lidt at vide om Valdemar Møller. Andre træk kan ses i forbindelse med trykningen af nr. 1 Wlr 22 i forrige afsnit, hvor der helt usædvanligt anvendes 5 forskellige trykkerier til at trykke 21 litografier. Om det skyldes samarbejdsvanskeligheder, store kvalitetsmæssige krav eller økonomiske omstændigheder, ved vi ikke. Det må dog tilføjes, at de sidste 14 litografier blev trykt på Viggo Møllers Stentrykkeri, som åbenbart har været i stand til at imødekomme Valdemar Møllers krav.

Valdemar Møller udsat for moderne slægtsforskning

I dette afsnit skildres dataindsamlingsprocessen af hensyn til de, der interesserer sig for, hvordan man uden de helt store anstrengelser kan indsamle oplysninger om personer i de seneste århundreder.

I forbindelse med Valdemar Møller er ►

Studenternes deltagelse i Københavns forsvar natten mellem 10. og 11. februar 1659, malet 1889 af Vilhelm Rosenstand til festsalen på Københavns Universitet.

Hvem var Valdemar Møller?

Fortsat fra forrige side

der stadig mange løse ender, så kan du bidrage med viden omkring ham, hans familie, eventuelle nulevende efterkommere og hans relationer til de andre Møller(e), der nævnes i denne artikel, modtages oplysningerne med glæde.

Det vil være naturligt på dette sted at takke Erik Husted, for at dele sin betydelige viden om slægtsforskning med mig, samt Finn Hillmose, som har fotograferet Valdemar Møllers plancher. Da Møller har en særlig teknik med at skabe lys og skygge med lak, kræver det tålmodighed ved fotografering at finde den rigtige vinkel for at undgå genskin, da lakken reflekterer lyset på en anden måde end resten af planchen.

Det eneste opslagsværk overhovedet, der indeholder oplysninger om Valdemar Møllers data, er såmænd Kraks vejviser. For når man kender navn og erhverv på en person, og bopælen er København, så kan man komme langt med Krak. Heldigvis har Rådhusbiblioteket et komplet sæt fra starten i 1770 og frem til i dag. Frem til 1863 hed den i øvrigt ikke Krak men boghandler L. Thiesens vejviser, og da boghandleren døde, blev det til L. Thiesens enkes vejviser.

S lår man op under Møller i f.eks. 1880-udgaven, bemærker man, at Krak ikke bruger fornavne men kun forbogstaver. (1880 er i øvrigt et godt indgangs-år, idet folketællingen for 1880 er noget nær den mest detaljerede folketælling i Danmark). Der er flere, der hedder Møller med et V som forbogstav, men den eneste under stillingen malermester med et V er malermester JFV Møller i Bredgade 25. Og med adresseoplysningen får vi så mulighed for at finde ham og familien i folketællingslisterne, kirkebøgerne, skifteprotokollerne, borgerskabsprotokollerne, begravelsesprotokollerne og politiets dødeblade. Disse opslagsværker findes på Rådhusets stadsarkiv og Landsarkivet, hvor personalet er utroligt hjælpsomme med at bistå i anvendelsen af værkerne og måske lejlighedsvis give en hånd med at oversætte gotisk stavemåde til dansk.

I de gode gamle dage startede man så cyklen og drog til Landsarkivet på Jagtvejen for at kigge i folketællingslisterne og kirkebøgerne. Men i dag kan alle jo let blive abonnent på Statens arkivers hjemmeside www.arkivalieronline.

Kongepunchen for Chr. 9. (1863-1906) med kongens buste og feltet for hans regeringsophør (død) tomt. Malet af Valdemar Møller. Bind 5, planche 77.

Forblad til Otto Vaupells Dansk Norske Historie, tegnet af F. C. Lund. 1. bind af bogen med Lunds tegning udkom i 1872 Wlr nr. 17.

Forblad til Valdemar Møllers bind 1 Den Dansk Norske Hærs Uniformer (1558)1578-1700, som klart er inspireret af Lunds forblad til Otto Vaupells Dansk Norske Historie tegnet mellem 1872 og 1895. Alle 5 bind i Møllers uniformsplancheværk har forskellige forblade, men holdt i samme stil.

dk, og så er det jo ingen sag at sidde hjemme ved sin computer og gå på ind på folketællingslisterne og slå op under Bredgade 25. Og i folketællingen for 1880 finder vi så malermester Valdemar Møller. Hans fulde navn er Johan Frederik Valdemar Møller.

Valdemar Møllers forældre og søskende

Som nævnt er der stadig mange løse ender omkring hans gøren og laden, men der foreligger nu så mange data, at det er meningsfyldt at dele resultatet med Selskabets medlemmer.

Valdemar Møller blev født den 14. april 1830 som den førstefødte af en søskendeflok på 5 børn i en snedkermesterfamilie. Og den 11. juni samme år blev han døbt i Trinitatis kirke. Familiens navne og forskellige bopæle fremgår af nedenstående oversigt nr. 1. Som så ofte er kvinderne svære at spore i slægtsforskning, da de som regel tager navn efter deres ægtefælle. Den eneste i familien, ud over naturligvis Valdemar Møller, som vi møder senere, er den 4 år yngre broder Harald Oscar Møller, som er fadder ved Valdemar Møllers førstefødte søns barnedåb den 14. april 1859, i øvrigt Valdemar Møllers egen fødselsdag. Harald Møller bliver balletdanser og dør i juli 1874 kun 40 år gammel. Han har næppe været noget "stort navn" på teatret, da det ikke har

været muligt at finde yderligere oplysninger i biografiske leksika. Enken efter Harald Møller, Emma Annette Louise f. Lundt, døde 24. februar 1882, 47 år gammel på adressen Nørregade 4 i København. På trods af adressen blev hun begravet på Frederiksberg Kirkegård fra Frederiksberg Slots Kapel. Harald Møller figurer ikke i de københavnske begravelsesprotokoller. Det må derfor antages, at han også er begravet på Frederiksberg.

I folketællingen for 1852 figurerer snedkermester Møller fortsat på adressen i Stormgade, men i vejviseren for 1854 figurerer han ikke mere. Så vi må antage at han døde i 1853, 55 år gammel. Ved folketællingen i 1840 har familien desuden en snedkerlærling og en tjenestepige boende.

Valdemar Møllers egen familie

Valdemar Møller kom i malerlære og boede ikke sammen med familien ved folketællingen i 1845, så det kan sikkert antages, at han har boet hos sin mester. I folketællingen fra 1850 er han flyttet hjem som malersvend, og den 12. juni 1856 bliver hans malermesterstykke antaget, og han kan nedsætte sig som malermester. Året efter gifter han sig

Oversigt nr. 1, Valdemar Møllers forældre og søskende

Navn	Født	Bopæl
Niels Frederik Møller	1798	
Ingeborg Margrethe Møller f. Bang	1804	1830-1832, Gothersgade 119
Johan Frederik Valdemar Møller	14.04.1830	1833-1840, L. Strandstræde 66
Emma Dorothea Ingeborg Birgitte Møller	1832	1841-1842, Borgergade 138 1843 Adelgade 275
Harald Oscar Møller	1834	1844-1853, Stormgade 205
Ida Margrethe Møller	1837	
Franciska Nathalie Møller	1843	

som 27-årig med Ludovika Frederikke Henriette Møller f. Martensen, som var et år yngre. Familiens navne og bopæle fremgår af nedenstående oversigt nr. 2. Syv børn blev det til, hvoraf to dog døde som små.

Malermester Valdemar Møller dukker op første gang i 1860-udgaven af Kraks vejviser. Her bor han i Nyhavn 23. I 1861-udgaven er han flyttet til Norgesgade 25, hvor han bor på 1. sal i en mellembygning. Der har sikkert været behov for lidt mere plads efter familieførgølsen med søn nr. 2. Der er ikke tale om den Norgesgade, vi kender i dag på Amager, som forbinder Amagerbrogade og Sundholmsvej, men den senere Bredgade, som frem til omkring 1877 hed Norgesgade. Et forhold, der er særdeles vigtigt at huske, når man vil finde Møller i folketællingen i 1870 og tidligere.

I 1865 er malermester Møller flyttet til Holmens gade 33 på 3. sal. Men det er kun for en kort bemærkning, for i 1867 dukker han op igen i Norgesgade 25; denne gang i en 6-værelses kvistlejlighed på 4. sal i bagbygningen til kr. 300 pr. halvår. Husholdningen får endnu et medlem i form af en tjenestepige og en malerlærling. Gaden skifter navn til Bredgade, men malermester Møller og familie bliver til han for sidste gang er med i 1895-udgaven af Krak. I 1896-udgaven er familien væk og i stedet er en tilskærer Rasmussen flyttet ind i kvistlejligheden.

Valdemar Møller dør nemlig den 11. juli 1895, 65 år gammel af en blodprop i hjernen på Vodroffsvej ved nr. 13, som var adressen for bryggeriet Svanholm. Om det er en tilfældighed, eller han har

Oversigt nr. 2, Valdemar Møllers egen familie

Navn	Født	Døbt	Bopæl
Johan Frederik Valdemar Møller, malermester	14.04.1830	11.06.1830	1860 Nyhavn 23 1861-1865 Norgesgade 25 1865-1866 Holmens gade 33 1867-1895 Norgesgade/Bredgade 25
Ludovika Frederikke Henriette Møller	01.10.1831		
Louis Paul Oscar Møller	09.11.1858	14.04.1859	
Frantz Oscar Christian Møller	13.10.1860	24.11.1860	
Sophie Helene Franciska Møller	25.10.1862	03.08.1863	
Pouline Henriette Møller	08.03.1867	15.06.1867	
Anna Maria Møller	15.05.1869	24.12.1869	

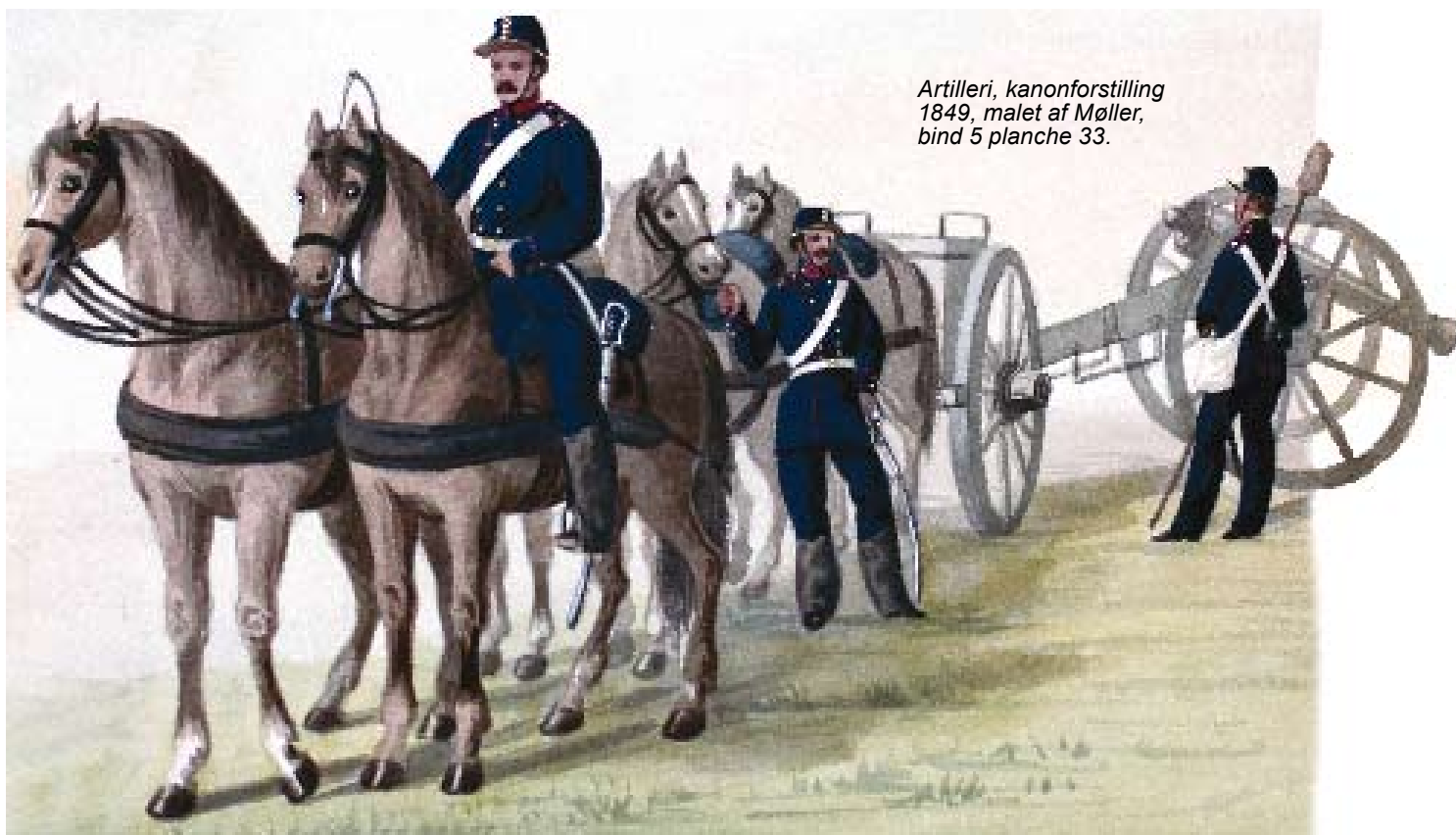
haft opgaver for bryggeriet, vides ikke. Ifølge kirkebogen blev han begravet den 16. juli 1895 på Garnisons kirkegård af en præst ved navn Gamborg. Garnisonskirken har ikke haft præster ved navn Gamborg, så det må antages, at der er tale om præsten Carl Vilhelm Ronald Gamborg, en søn af tegneren Knud Gamborg. Gamborg var kateket ved Skt. Matthæus kirke på dette tidspunkt, og at han står for begravelsen, må anses som en bekræftelse på, at familierne har kendt hinanden særdeles godt.

Ud over Valdemar Møllers broder er en kunstdrejermester C. Møller samt Valdemar Møllers svigermor og svigerinde faddere ved den førstefødte søns barnedåb. Ved de øvrige børns barnedåb er Valdemar Møller og hans kone selv faddere. Dog er svigermøderen også fadder ved den førstefødte datters barnedåb. Den familiemæssige sammenhæng med kunstdrejermesteren er endnu ikke verificeret.

En gennemgang af malermesterlaugets årbøger for perioden 1856-1895 har ►

En forspændt kanon, 1848. Billedet er fra "Den Danske Arme", Kbh. 1854. Der er stor usikkerhed om, hvem der har malet billederne. På omslaget står kun Møller, men hvilken Møller? Enkelte mener, at det kan være et ungdomsarbejde af Valdemar Møller, men det er næppe sandsynligt. Man kan dårligt forestille sig, at han ville kopiere sig selv? Wlr nr. 9

Artilleri, kanonforstilling 1849, malet af Møller, bind 5 planche 33.

Hvem var Valdemar Møller?

Fortsat fra forrige side

godtgjort, at Valdemar Møller næppe har været aktiv i foreningsregi, idet han intetsteds er nævnt. En tidligere direktør for Tøjhusmuseet er citeret for at have oplyst, at Valdemar Møller var

Ridende herregårdsskytte kobberstik baseret på maleri af Johannes Senn ca. 1808-12, Wlr nr. 4.

Ridende herregårdsskytte 1810, malet af Møller, bind 4 planche 18.

Oversigt nr. 3, Valdemar Møllers svigerfamilie

Navn	Født	Bopæl
P. L. Martensen, Kammagermester	1795	1850-1859 Pilestræde 105 1860-Snarens Kvarter, Hyskenstræde, Matr. 142, løbenr. 6,
Louise Marianne Martensen	1801	
Ludovika Frederikke Henriette Martensen	01.10.1831	
Sophie Marie Martensen	1839	

kulissemaler på Det kongelige Teater. Det lyder meget sandsynligt, men er ikke verificeret.

Valdemar Møllers svigerfamilie

Svigerfamiliens omfang og bopæle fremgår af oversigt nr. 3. Da Valdemar Møller gifter sig i 1857, er hans svigerfar, kammagermesteren død. Kammagermesterenken må have været velstående, for i 1860 køber hun ejendommen i Hyskenstrædet og flytter ind på 1. sal og udlejer husets øvrige 4-5 lejemål. Hun og datteren er faddere ved Valdemar Møllers førstefødte søns barnedåb.

Hvad blev der af Valdemar Møllers familie?

I skifteretsprotokollen samtykker alle børnene den 22. juli 1895 i, at enkefru Ludovika Frederikke Henriette Møller f. Martensen kan sidde i uskiftet bo. Det mest interessante i skifteretsprotokollen er oplysningen om, at Møllers ældste datter, Sophie Helene Franciska ikke hedder Møller mere, idet hun er blevet gift med inspektør, cand. pharm. Harald Eduard Olsen.

Efter 5 år dør Møllers enke den 29. august 1900 på bopælen i Blågårdsgade 9, 4. sal. Dødsårsag: Hængning! Hun bliver begravet den 2. september på Garnisons kirkegård, sikkert samme sted som Møller. Fra skifteretsprotokol-

len kan det udledes, at hun efterlader sig kr. 546,-, og at arveafgiften i de gode gamle dage var 1 % svarende til kr. 5,46, som indbetales den 16. oktober 1900.

Den ældste søn Louis Paul Oscar Møller er ved folketællingen 1880 litografmedhjælper. Siden bliver han fotograf og har i perioden 1882-83 atelier i Bredgade 25, antageligt hjemme hos forældrene. I oktober 1883 bliver han medlem af Dansk fotografisk Forening og har adresse på Nørrebrogade 12. Han dør den 16. marts 1910 på bopælen Frederikssundsvej 10 A, 3. sal og bliver begravet 22. marts på Bispebjerg Kirkegård.

Dødsårsag: Lungetuberkulose. Stilling: Fotograf og pianist. Han efterlader enken Emilie f. Bugge, f. 28/8 1846.

Den anden søn Frantz Oscar Christian Møller er ved folketællingen i 1880 malerlærling, og i 1890 figurerer han i Krak som malermester med bopæl på forældrenes adresse i Bredgade 25. Fra 1895 til 1897 er han under navnet Oscar Møller malermester på adressen Bredgade 22, 3 sal. Fra 1898 er han ikke længere i Krak og må derfor antages at være flyttet uden for København.

Hvad blev der af 5-binds værket?

Valdemar Møller døde i 1895 og må have efterladt sine arvinger sit værk på 615 uniformsplancher. Værket er

Oversigt nr. 4 over bindenes fordeling og indhold

Bind	Periode	Konger	Antal uniformsplancher	Antal forblade, kongeplancher & uniformsplancher
1	(1552)1578-1700	Fr. 2., 1558-1588	6	1 forblad 4 kongeplancher 55 uniformsplancher
		Chr. 4., 1588-1648	5	
		Fr. 3., 1648-1670	6	
		Chr. 5., 1670-1699	38	
2	1699-1767	Fr. 4., 1699-1730	37	1 forblad 3 kongeplancher 131 uniformsplancher
		Chr. 6., 1730-1746	13	
		Fr. 5., 1746-1766	81	
3	1766-1808	Chr. 7., 1766-1808	159	1 forblad 1 kongeplancher 159 uniformsplancher
4	1807-1840	Fr. 6., 1808-1839	158	1 forblad 1 kongeplancher 158 uniformsplancher
5	1839-1895	Chr. 8., 1839-1848	22	1 forblad 3 kongeplancher 112 uniformsplancher
		Fr. 7., 1848-1863	53	
		Chr. 9. 1863- 1895 (1906)	37	
I alt	1558-1895	12	615	632

Officer,
livregiment
lette Dragoner,
1797 malet af
Møller, bind 3,
planche 113.

Officer,
livregiment
lette
Dragoner,
1801, planche
4, malet af
Friedrich
Ludwig von
Køller, Wlr
nr. 2.

*Offic. vom Leb. Reg. leichter Dragoner
F. Excellenz Herr Graf v. Hlthfeld, Gen. Lieut. als Oberst u. Chef
Stabs Garn. Alschot.*

hverken nævnt i skifteretsprotokol-
len for hans eller enkens død. Hvilken
form, han efterlod det i, vides ikke. Om
han selv har nummereret plancherne
og fordelt dem i 5 bind, vides heller
ikke, men ladet dem binde ind har han
næppe. En myte vil vide, at det blev
testamenteret til Tøjhusmuseet af Møl-
lers arvinger engang i første halvdel af
1900-tallet.

Denne myte kan aflives. Ved en
gennemgang af Tøjhusmuseets arkiv
fandt man en skrivelse fra Hærens
tekniske korps af 20.11.1919, hvoraf det
fremgår, at de 5 bind blev overdraget

Den historiske Våbensamling (datidens
titel for Tøjhusmuseet) fra Hærens
Materielintendantur. Men hvordan
5-bindsværket er havnet i Hærens Ma-
terielintendantur, vides ikke. Langt den
overvejende del af ind- og udgående
post fra Hærens Materielintendantur
i den angivne periode, som ligger på
rigsarkivet, er gennemgået uden resul-
tat. Sidste planche i bind 5 indeholder
uniformer fra 1895, hvilket dokumente-
rer, at Møller har arbejdet på sit værk til
det sidste og næppe været klar over, at
hans død var forestående. Men det kun-
ne være interessant at vide, hvad der

skete med værket i de 24 år fra 1895 til
1919. Det ville vel være meget naturligt
og nærliggende, hvis den yngste søn,
der fulgte i Valdemar Møllers faglige
fodspor, også har gjort værket færdigt.
Men det ved vi ikke noget om.

5-bindsværkets systematik

Valdemar Møller oplyser, at han har be-
nyttet kilder i Krigsministeriets arkiv,
Rigsarkivet, Hs. Majestæts Kongens
Håndbibliotek, Det Kongelige biblio-
tek, Rosenborgsamlingerne samt Frede-
riksborg Slots samlinger. Det er sikkert ►

Livregiment lette Dragoner, fra
uniformsværket "Herzogtum Holstein" fra
samlingen "Das Deutsche Bundesheer".

Livregiment lette
dragoner, 1822,
malet af Møller,
bind 4 planche
59. Billedet
dokumenterer
at Møller har
haft et betydeligt
kendskab til
alt hvad der
rørte sig i
uniformsplanche-
verdenen, også
uden for landets
grænser.

Hvem var Valdemar Møller?

Fortsat fra forrige side

rigtigt, men samtidig har han ladet sig inspirere til overflod af kendte både indenlandske og udenlandske planche-samlinger samt datidens kendte stik og malerier med militære motiver.

Værket er meget systematisk og fokuseret på de 12 konger, der regerede i den periode, værket omfatter, jævnfør nedenstående oversigt.

Hvert bind starter med en håndskreven indholdsfortegnelse. På hvert binds forblad er nævnt navnet Vald. Möller og København, og som en undtagelse er der på forbladet til bind 1 anført ”maler” efter navnet. Forbladene til hvert bind er forskellige, men opbygget på samme måde. Hver konge har en kongeplanche med et symmetrisk opbygget våbenskjold for den pågældende konge. I bind 5 adskiller kongeplancherne sig fra de øvrige binds kongeplancher. Kongeplanchen for Chr. 8. minder nærmest om en teaterkulisse, og plancherne for Fr. 7. og Chr. 9. er som de eneste af alle kongeplancherne forsynede med kongernes buster.

Plancherne i hvert bind starter med nr. 1 og følger så talrækken bindet ud. Enkelte steder har der været behov for efterfølgende at skyde en yderligere planche ind, efter at plancherne er nummereret. Det sker ved at døbe den nye planche samme nummer som

General i
gallauniform,
Artilleriet, ca.
1829, planche
14, H.C.
Hyllested,
Wlr nr. 7.

Oversigt nr. 5, Uniformsplanchemalere som Valdemar Møller har ladet sig inspirere af. Oversigten indeholder de væsentligste inspirationskilder, men er ikke komplet.

Navn	Antal plancher	Malet årstal	wlr	Bind	Periode
F. C. Lund	34	1872-76	17	1-5	1578-1874
Friedrich L. von Köller	28	1801	2	3	1801
Brockdorff	16	1804	3	3	1804
Johannes Senn	37	1806-08	4	4	1808
Serie fra Kunstindustrimuseet	19	1811	X 275, side 48	4	1811-1812
H. C. Hyllested	115	1829	7	4	1829
Chr. Bruun	260	1837	8	4	1837-1850
Herzogtum Holstein	?	1840	Indgår ikke	5	1840
Møller	32	1854	9	5	1854
Gustav Brock	34	1886	19	5	1886

den foregående, men ledsaget af et B. Planchen før beholder sit nummer, men tilføjes et A.

Hver planche indeholder oplysning om årstal og bortset fra enkelte enheder på 3-4 plancher inspireret af en serie fra Kunstindustrimuseet fra omkring 1811 ligeledes oplysning om militær enhed. Desuden er der ofte anført, hvornår den pågældende uniform er approberet.

I vor computertid er det jo let at holde styr på store datamængder, men det må have krævet et betydeligt arkiv og notteapparat for at holde styr på Valdemar

Møllers uniformsplancher. Men det eksisterer næppe mere.

Et par steder er systematikken smuttet. I bind 1 er kongeplanchen korrekt for Fr. 2. med regeringstiden anført som 1558-1588. Men forbladet oplyser, at bindet har uniformer fra 1578 – 1700. Efterfølgende må 3 uniformsplancher nr. 1, 2 og 3 være tilført samlingen med uniformer fra årene 1552 og 1567, uden at det har ført til rettelser i teksten. I de 4 første bind er hverken forblade eller kongeplancher medregnet i nummerfølgen, men i bind 5 indgår de 2 sidste kongeplancher med nr. 23 for Fr. 7. og nr. 77 for Chr. 9., hvorimod Chr. 8.'s kongeplanche ikke indgår i nummerfølgen.

Dette forhold lyder måske uinteressant, men det har betydning, når man opgør det samlede antal uniformsplancher. Det kan måske også tages til indtægt for, at det er en anden end Valdemar Møller, der har tilført numrene. Chr. 9.'s kongeplanche indeholder af gode grunde kun det år, han tiltrådte som konge, medens hans dødsår (1906) ikke er udfyldt og derfor fremstår blankt. Dette forhold kan måske tages til indtægt for, at nummerering, indbinding og overdragelse til Hærens Materielintendantur er sket inden 1906. Var det sket efter kongens død, havde det jo været oplagt for den, der varetog samlingens opdatering, at indføre dødsåret i det tomme felt.

Valdemar Møllers inspirationskilder

Det er temmelig indlysende, at Valdemar Møllers ambition må have været at lave sin egen komplette, illustrerede samling af danske uniformer gennem tiderne. Han må have kendt alle eksisterende værker med uniformsplancher, for som det vil ses af oversigt nr. 5, der bestemt ikke giver sig ud for at være endelig, har han ladet sig inspirere i større eller mindre udstrækning af dem alle.

Generalmajor & kaptajn, Artilleri, 1822,
Malet af Møller, bind 4 planche 43.

Artilleri 1678. Malet af F.C. Lund 1870 til 1. bind af Otto Vaupells Dansk Norske historie, der udkom 1872, Wlr nr. 17.

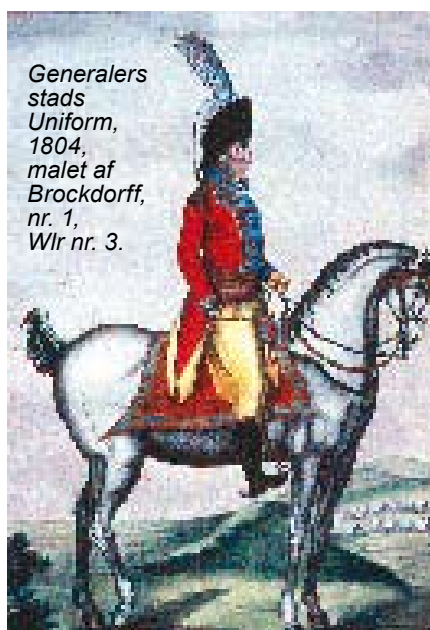

Artilleri 1676. Malet af Møller, bind 1, planche 26. Billedet er tæt på at være en nøjagtig kopi af F.C. Lunds.

Hvornår han er begyndt at male sine uniformsplancher, og hvor lang tid det har taget at male de mange plancher, kan ikke udledes. Men det må antages, at hans væsentligste inspirationskilde og muligvis det værk, der har sat ham i gang med arbejdet om at skabe sin uniformsplanchesamling, er Otto Vaupells 2-bindsværk ”Den danske hærs historie til nutiden og den norske hærs historie indtil 1814”. Første bind udkom i 1872 og 2. bind i 1876. Værket er illustreret af maleren F. C. Lund, som ud over værkets 34 billeder også har malet værkets forblad. Såvel forblad som langt de fleste af Lunds billeder har udgjort betydelige inspirationskilder for Valdemar Møller. Med Vaupells værk er det lykkedes Møller at få identificeret så at sige alle militære enheder. Mange af de øvrige tegnere, som har inspireret Møller, har udført deres uniformsplanchesamlinger, så de udgør øjeblikksbilleder, medens Lunds illustrationer til Vaupells værk omfatter en længere periode. Hovedparten af illustrationerne i denne artikel belyser, hvorledes Valdemar Møller i større eller mindre grad lod sig inspirere af andre værker.

plancher ikke et videnskabeligt arbejde, men må være alle raske tinsoldatmaleres drøm om en næsten fuldstændig oversigt over alle danske soldaters uniformer i farver i den angivne periode. For uniformsforskere er Valdemar Møller hvad der betegnes som en sekundær kilde, som man ikke er særlig stolt af at bruge som reference, men man har den fordel, at det de fleste steder er let at se, hvilke primære kilder han har benyttet. Er man i tvivl om en detalje, ►

Generals stads Uniform, 1804, malet af Brockdorff, nr. 1, Wlr nr. 3.

General og Generaladjutant i galla, 1801. Malet af Møller, bind 3, planche 130. Bemærk hvorledes Møller har kopieret generalens markante ansigtstræk og særlige holdning.

Planchesamlingens anseelse

Som det er fremgået er Valdemar Møllers 5-bindsværk med 615 uniforms-

Hvem var Valdemar Møller?

Fortsat fra forrige side

kan man jo gå til den primære kilde. Desuden er det et unikt særsyn at have så at sige alle primære værker samlet i et sekundært værk. I den forbindelse er det vigtigt at have for øje, at Valdemar Møller var samler, og det var hans hobby at male uniformsplancher.

Preben Kannik (1914-1967), som selv var en sekundær kilde, var med til at starte Dansk Militærhistorisk Selskab, Chakoten i 1944 og ansat som museumsinspektør på Tøjhusmuseet. I kraft af sit arbejde havde han rig adgang til 5-bindsværket. Ved at påføre sine ofte kritiske blyantskommentarer med et PK ledsaget af et årstal startende i 1939 på plancherne (dog uden for selve billedet, men ofte på tekstfoden) demonstrerede han ikke den helt store veneration for plancheværket.

Vort æresmedlem og hermed endnu en sekundær kilde, Christian Würglers Hansen, oplyser: ”De første billeder af danske uniformer jeg stødte på, var gengivelser i regimentshistorier. Meget ofte viste de

Officer,
Fynske
ridende
Jægerkorps,
1812.
Kunstindustri-
museet, X275
1811-1812,
Wlrr nr. X 275,
side 48.

Officer,
Fynske
ridende
Jægerkorps,
1812, Malet
af Møller,
Bind 4
planche 22b.

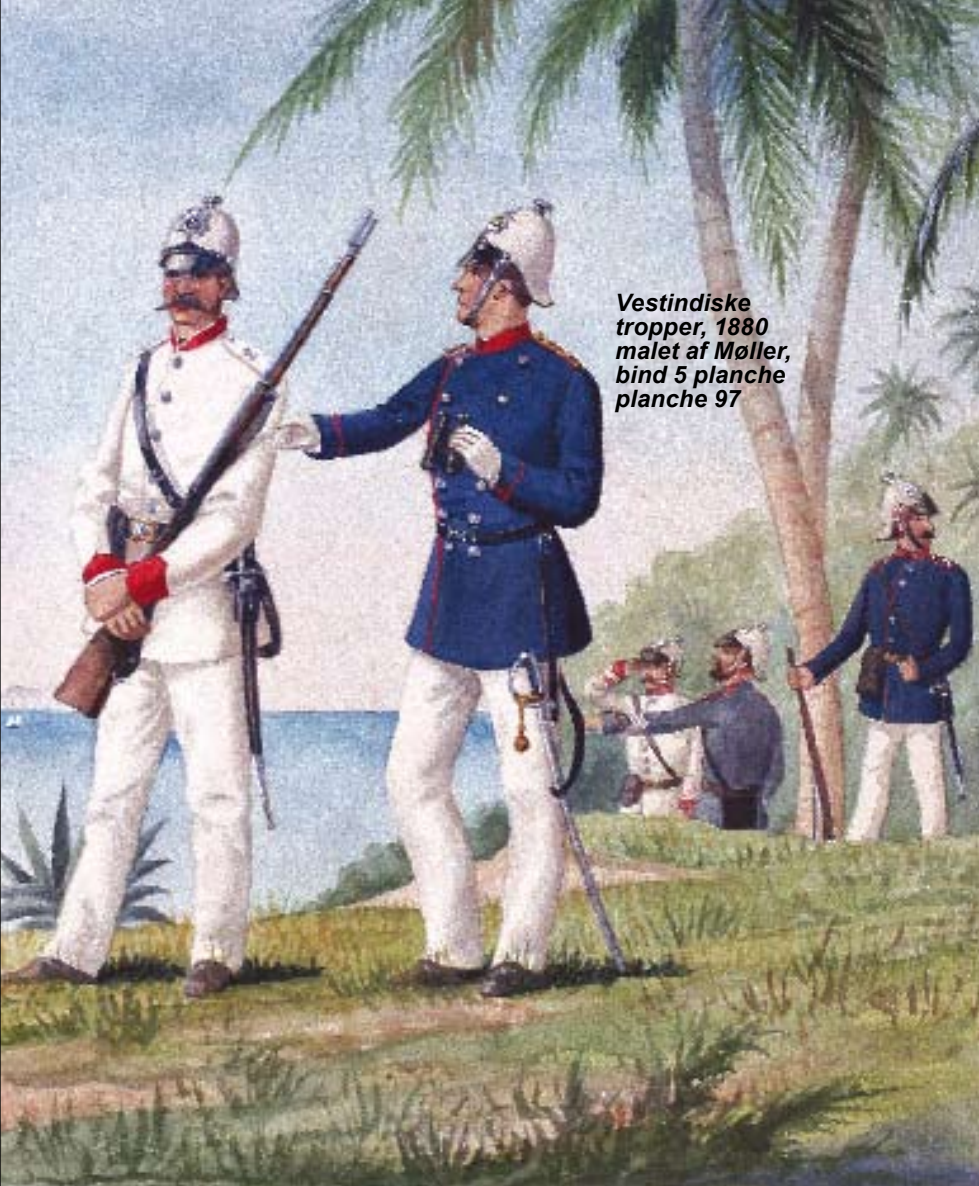

Ostindisk
kaptajn,
1837, malet
af Christian
Bruhn,
planche 83,
Wlrr nr. 8.

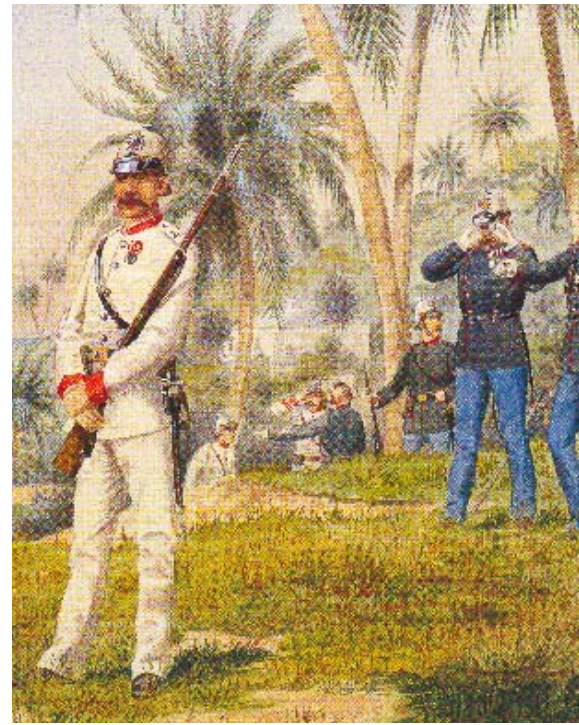

Nr. 11b, Ostindisk og vestindisk infanteri
1839, malet af Møller, bind 4, planche 148.
Hvor Christian Bruhn brugte 4 plancher til at
præsentere 4 uniformer samlede Møller ofte
flere uniformer på en planche.

Vestindiske tropper, 1880 malet af Møller, bind 5 planche 97

Vestindisk Gendarmeri, malet af Gustav Brock 1886, planche 22, Wlr nr. 19.

sig at være tegnet af Valdemar Møller. Jeg fotograferede alt, hvad jeg faldt over, for i begyndelsen af 1960'erne fandtes der næsten ingen bøger med uniformer. Efter et par besøg hos HEP (Model & Hobby), hvor Olaf Hasselager i sin fritid var den store formidler af krigs- og uniformshistorie, blev jeg kræsen. Jeg besøgte ofte Hærens arkiv og Rigsarkivet, hvor jeg fotograferede de originale tegninger. Så Valdemar Møller gled i baggrunden. For kunne man stole på, at han havde belæg for de kolossalt mange tegninger, jeg nu så i 5-bindsværket på Tøjhusmuseet?

Efterhånden som min samling af dias fra arkiver og samlinger (alle primær kilder) voksede, konstaterede jeg, at hver gang jeg havde gjort et sjældent fund af endnu en ukendt tegning, havde Valdemar Møller for længst været der og tegnet den af i sit værk. Min respekt for Møller voksede støt, og i dag vil jeg anse ham for at være den flittigste uniformstegner i dansk uniformshistorie. Selv om han har tegninger, som jeg endnu ikke har fundet oprindelsen til, vælger jeg at tro på Møller. Hans handicap er til gengæld hans manglende oplysninger om, hvorfra han har sine forlæg. Dertil kommer, at han i nogle tilfælde er fristet til f.eks. at give en mand bukser på, selvom forlægget kun viser jakken. Men det er vel ikke så slemt endda, - for det er gjort ud fra en stor viden, erhvervet igennem et langt liv med dansk uniformshistorie."

Sekondløjtnant ved vestindisk infanteri, 1837, malet af Christian Bruhn, planche 80, Wlr nr. 8.

Vestindisk infanterist 1837, malet af Christian Bruhn, planche 81, Wlr nr. 8.

Ostindisk sepoy, 1837, malet af Christian Bruhn, planche 84, Wlr nr. 8.

Uddannelse

I juli 1913 lige efter embedseksamen blev jeg indkaldt til militærtjeneste som elev på underlægeskolen. Vi skulle have uddannelse som vordende militærlæger. Skolen varede seks uger, men efter mit skøn var det så som så med resultaterne. Skolen havde lokaler på Wildersgades Kaserne på Christianshavn, og den lededes af en premierløjtnant, som sammen med en stramt militær, men ganske hyggelig ældre stabssergent og to sergenter skulle bringe os den fornødne militære form, hvilket snart viste sig at være særdeles vanskeligt. Vi lærte at stå ret, marchere, gøre honnør og at afgive melding i militær form, ligesom vi havde bæreøvelser.

Marchturene fra kasernen gennem byen til Garnisonssygehuset i Rigensgade var fornøjelige, men ikke rigtigt militært reglementerede. Fløjmand var den lange A.V.Heiberg (1889-1927), som ofte satte farten så stærkt op, at vi små på venstre fløj ikke kunne følge med, men måtte slå over i trav, hvilket ikke så godt ud. Sergenterne, der førte os, var absolut ikke glade for situationen. I de mere medicinsk betoned fag undervistes vi af flere militære overlæger, blandt hvilke jeg erindrer overlæge Chr. T. Hansen (1864-1946) og overlæge Alfred Marner (1870-1926). De skulle lære os militær sanitetstjeneste m. m., og af og til drog vi ud på øvelse bl. a. til Eremitagesletten, hvor vi skulle lære at rejse et ambulancetelt. Det gik ikke helt, som overlægen havde tænkt sig. Undervisningen i sessionsbedømmelse foregik på Garnisonssygehuset, hvor der var mulighed for at finde soldater til bedømmelse blandt de raskere patienter.

Efter de seks ugers forløb blev vi udnævnt til underlæger. Vi fik to korporalssnore på ærmet, og den korte sabel blev erstattet med den pæne lille dolk, som var mindre besværlig.

Efter skolens afslutning sendtes vi ud til forskellige afdelinger i 5 uger. Jeg kom til 10. regiment i Ålborg, hvor jeg assisterede overlægen ved den daglige morgentjeneste og holdt bæreøvelser med sygebærerne. Disse daglige øvelser foregik som oftest i de smukke Hammer Bakker nord for Ålborg, hvor man kunne tilbringe nogle behagelige timer.

Jævnligt deltog vi også i bataillonens øvelser i terrænet.

Der var ikke megen sygelighed hverken hjemme i garnisonen eller under øvelserne. Det mest dramatiske tilfælde indtraf under en stor øvelse, der gik fra Ålborg over Thisted til Thyholm. En dag meldtes det i dagsbefalingen,

Læge ved Sikringsstyrken 1914-1918

Af Hjalmar Trier

at generalen, som førte vort parti, var alvorligt såret af en granat, hvorfor en oberst rykkede op til general osv. Realiteten bag dette var, at generalen havde fået en akut psykose, således at han rundt om så fjendtlige tropper af forskellige nationaliteter, hvorfor han foretog besynderlige dispositioner. Han isoleredes på et lokalt sygehus.

Under de større øvelser befordredes lægen i en åben charabanc trukket af to heste. Helt fortil mod ryggen af kuskesædet stod lægekassen (kantinen), der indeholdt nogle få instrumenter, knappenåle, synåle, samt tråd og silke i flere farver. Der var uld- og lærredsbånd, charpi (linnedtrævler til sårforbinding, red.), fyrsvamp og mindre stykker af uld og lærred med og uden bændler. Der var skinner af metal og pap, og endvidere skrivesager, apotekervægt med lodder og reagensglas.

Af medikamenter fandtes bl. a. ammoniumklorid, lakridspulver, amerikansk olie, olivenolie, vinsprit, øjenbadevand

med vitriol, brækpulver, bitre rabarberdråber, karbolsyre-hørfrøolie 1:6, kamferdråber, kloroform, kininpiller, jernkloridopløsning, vin med opium og safran, lapisopløsning, Lofts blodstandsende væske, hindbærsaft med fortyndet svovlsyre, morfinopløsning 1:25.

Når man sammenligner med det enorme udvalg af lægemidler, som findes nu, var det meget begrænset, hvad der var til rådighed dengang. F. eks. havde man af smertestillende midler udover morfin og opium kun aspirin og fenacetin. En vigtig ting var salicyltalg til brug mod ømme fødder - det var dengang, da fodfolket færdedes til fods. En uundværlig ting i lægekassen var en flaske af Harald Jensens røde akvavit, men det var overkommeligt, da en hel flaske kostede 65 øre.

På Tøjhusmuseet findes nogle kaminer svarende til dem, vi anvendte i 1913-1914.

Denne artikel har været bragt i Medicinsk Forum i 1974. Hjalmar Triers søn, læge Svend Trier, har velvilligt givet Dansk Militærhistorisk Selskab tilladelse til at bringe artiklen i Chakoten.

Den 8. oktober 1913 blev jeg hjemsendt til det civile liv, og efter disse 11 ugers teoretiske og praktiske uddannelse skulle vi være brugelige som militærlæger, hvad jeg nu ikke tror, vi var. Jeg troede ikke, at jeg skulle have meget at gøre med militæret i fremtiden, men det gik ikke som jeg havde tænkt.

August 1914

I 1914 havde størstedelen af Europa en ualmindelig smuk sommer med megen sol og varme og meget lidt regn. En dag i juli målttes en temperatur på 34,5 grader. Alt åndede udadtil ro og fred, og kun få politikere var klar over, at situationen ikke var uden spænding. Mørke skyer trak sammen især over Balkan og 28. juni slog lynet ned, da den unge serbiske (bosniske) student Gavrido Princip (1895-1918) i Sarajevo ved et pistolattentat dræbte det østrig-ungarske tronfølgerpar. I løbet af juli måned bredte uestjret sig over

Samlermærke udgivet af det litografiske firma Andereasen & Lachmann. Solgt til fordel for Røde Kors for at skaffe penge til forbindinger.

Indkaldelsesplakaten fra 1914.

hele Europa. Østrig-Ungarn stillede et ydmygende ultimatum til Serbien som støttet af Rusland afviste det og kort efter gik de østrig-ungarske tropper over Serbiens grænse. 1. august gik tyske tropper ind i Luxembourg, og 4. august kom Englands krigserklæring til Tyskland. Snart stod størstedelen af Europa i flammer, og det kunne jo ikke undgå at berøre de endnu neutrale lande, deriblandt Danmark.

Der var her enighed om, at man skulle søge at bevare landets neutralitet, men ikke helt om vejen dertil. Tyskland krævede, at bæltene spærredes med miner, og det skete.

Flåden sattes i beredskab. Man måtte dog også være i stand til at afvise neutralitetskrænkelser til lands og man besluttede at indkalde en sikringsstyrke. Indkaldelserne foregik planmæssigt, og 7. august var der indkaldt 47.300 mand på Sjælland og 10.400 i Jylland.

Til de mange indkaldte var der naturligvis også brug for et langt større antal militærlæger end de faste. Mange værnepligtige underlæger fik mødebefaling, deriblandt jeg, der da var ansat på Almindelig Hospital i Nørre Alle (nu De Gamles By). Vi mødte på Wildersgades Kaserne, hvor vi fik uniform og anden udrustning. Derpå blev vi sendt hjem igen med ordre til at møde daglig. Hver dag blev så nogle udtaget ▶

Læge ved Sikringstyrken 1914-1918

Fortsat fra forrige side

til tjeneste ved de efterhånden formede afdelinger.

Det er klart, at hele situationen prægede byen. Der var altid tilstrømning foran avisernes vinduer, hvor de sidste telegrammer fra krigen var slået op. Berlingske Tidende havde arrangeret telefonavis, således at man til bestemte klokkeslet kunne ringe til et særligt telefonnummer og høre de sidste efterretninger fra krigsskuepladsen.

Jeg erindrer ikke, at selve indkaldelserne vakte større opsigt, men det har nok været anderledes ude i landet. I Garderbladet stod der: "Stærk national stemning ved de indkaldtes rejse. Station efter station var fyldt med mennesker, der istemte fædrelandssange og råbte hurra for de bortdragende soldater". For mit vedkommende gik det mere stille af, da jeg kørte med hestebussen ad Købmagergade på vej til kasernen på Christianshavn.

Krigen satte naturligvis også sit præg på det daglige liv i landet. Sporvognskørslen indskrænkedes, og der skete aflysninger af eksprestog og sovevogne. Der indførtes rationeringskort til fødevarer og brændsel, restriktioner for vand-, gas- og elektricitetsforsyningen; og for at spare på metal blev der trykt een- og to-kronesedler. Avisernes papir var afvekslende kvalitet, og nogle officerer forsøgte at hindre salget af Politiken.

Aviserne indeholdt dog også mere dagligdags nyheder. En dag klagedes i Berlingske Tidende over, at kaproerne lagde sig med deres både udfør damebadeanstalten, og en anden dag meddeltes det, at læge Friedlander i automobil var på rejse i Harzen. Det var en nyhed dengang. Heller ikke på det tidspunkt var eksperterne altid heldige med deres forudsigelser. Professor Berlin udtalte, at et af den moderne folkerets fremskridt består deri, at krig nu til dags kun føres mellem de krigsførende stater hære. Også artillerigeneral Nieuwenhuis var mindre heldig, da han erklærede, at de meget store kanoner, der gik rygter om, af tekniske grunde slet ikke kunne fremstilles. Men tyskerne skød med dem.

Bataillonslæge

Den 11. august kom turen til mig, og jeg blev tildelt 42. bataillon, som lå på Frederiksberg Slot. Jeg var blevet

udnævnt til reservelæge, regnet fra 1. august, og fik 300 kr. i udrustningshjælp, men måtte så selv lade mine uniformer sy. Sabler var heldigvis udsolgt, så jeg måtte igennem hele indkaldelsen nøjes med den lille dolk og låne en sabel, når det var påkrævet,

Vi havde det meget hyggeligt på Frederiksberg Slot. Officererne var alle reserveofficerer, som før indkaldelsen havde virket i mange forskellige civile erhverv. Jeg husker endnu mange af officererne.

Tonen var ikke altfor militær, men at officererne og vel især underofficererne ikke helt havde glemt den gamle tone fremgår af, at der senere (i september 1915) udstedtes en befaling med følgende indhold: "Paa givent Foranledning indskræpes, at der ikke over for Mandskabet maa benyttes Skældsord, Ukvemsord eller lign. fornærmelige Udtryk".

Mange af officererne betragtede vist indkaldelsen som en slags ferie fra det daglige arbejde. Ingen tænkte sig, at det hele skulle vare ret længe. Jeg husker, at det vakte almindelig munterhed, da en af officererne bemærkede, at en af de smukke sale på slottet ville egne sig udmærket til at holde juletræsfejt i. Ingen tænkte den gang på, at vi skulle komme til at fejre jul fire gange, før krigen var forbi.

Rygterne gik livligt. En vidste med stor sikkerhed, at vi om få dage ville være i krig med Sverige. Kystartilleri-bladet håbede ikke, at vi skulle komme i krig med svenskerne, da Flakfort og Dragørfort kun var store sandbunker

uden bestyknig. Marineministeriet udtalte 5. august, at man kunne betragte det som givet, at vi blev inddraget i krigen, men at det endnu ikke var afgjort på hvilken side.

Da jeg var kommet til bataillon, begyndte jeg at undersøge mine muligheder for at hjælpe ved eventuelle sygdoms- og ulykkestilfælde, for slet ikke at tale om muligheden for krig, og jeg måtte derfor undersøge, hvad der fandtes af sanitetsmateriel. Jeg fandt to store, grå trækasser med påmalede røde kors. I den ene fandtes en del blanketter, i den anden absolut intet, så jeg måtte jo håbe på en god helbredstilstand.

Situationen svarede til E. A. G. Saugmans (1878-1962) beskrivelse af forholdene ved begyndelsen af vore krige i 1848 og 1864: "Sanitetsmateriellet måtte fremskaffes i hurtig og hast, så det var både mangelfuldt og dårligt, nyt og gammelt ... Ambulancevogne blev lavet af gamle ammunitionskærrer (ved krigsudbruddet 1848) ...". Uagtet der ved krigen 1864 dog var noget at bygge på, var forholdene nu, da krigen atter stod for døren, ikke stort bedre end i 1848. Som årsag anfører Saugman mangelfulde bevillinger, så dengang kendte man altså også den undskyldning.

Da jeg intet modtog fra lægekorpsset, spurgte jeg mig for og fik den besked, at materiellet ville komme efterhånden, men at jeg indtil videre måtte hjælpe mig frem ved at købe, så beskedent som muligt, på det nærmeste apotek. Efter nogen tids forløb blev kasserne afhentet og kom tilbage fyldt til randen

Soldater på vej til vagttjeneste langs kysten nordpå (1915).

En bæreøvelse i 1915.

med forbindingsmateriale, og senere kom en lægekasse med medicin og forskellige instrumenter. 17. september kom der en sanitetskasse, to tornystre, to armbind, to sygebærertasker og 30 skinner, så da var vi ganske godt forsynet, men heldigvis var sundhedstilstanden god, og der blev ikke megen brug for sagerne.

På Frederiksberg Slot blev vi kun til 25. august, da bataillon flyttede til Gentoftø, hvor vi blev indkvarteret privat, jeg hos en rar fru Nielsen i Gentoftøgade 6. Vor opgave var vistnok at dække en lille del af nordfronten, og bl.a. bevogtedes en lille bro i sydenden af Ermelunden. Kvarterområdet bevogtedes af hensyn til mulig ildsvåde. Det hyggelige ophold i Gentoftø varede til 24. september, da 42. bataillon flyttede til 2. artilleriafdelings kaserne på Amager. 12. oktober flyttede vi til Sølvgades Kaserne og endelig 25. januar 1915 til Tårnbæk, som blev vort faste opholdssted til august 1915. Hvad årsagen var til de stadige flytninger, gik ikke op for mig, men vi holdt os heldigvis stadig i eller i nærheden af København, hvad jeg var meget glad for, fordi jeg derved blev i stand til delvis at passe mit hospitalsarbejde i København. Fra september 1914 var jeg i et halvt år på Rigshospitalets øjenafdeling hos den elskelige professor

Marius Tscherning (1854-1939), som havde været professor ved Sorbonne i Paris. Han havde en søn, der gjorde tjeneste i det franske artilleri, så det er forståeligt, at interessen på afdelingen samlede sig om krigsbegivenhederne.

Under opholdet på Sølvgades Kaserne døde bataillonschefen, oberstløjtnant K. O. Hansen den 27. december 1914 og efterfulgtes af oberstløjtnant Aage de Neergaard. Begravelsen fandt sted den 2. januar 1915 fra Frederiksberg Kirke med fuld militær honnør. Hele bataillon paraderede, og den midlertidige chef, kaptajn Høyrup måtte til hest, hvad han ikke var særlig egnet til, men bataillonschefer og adjudanter var beredne. Jeg havde ladet mig sy en fin gallauniform med rød krave, skulderdistinktioner og forgyldte knapper. Med hensyn til den trekantede hat og sabel med gyldent bælte havde jeg lånt mig frem. Jeg tør sige, at "mønnen" så beundrende på mig.

Om de forskellige uniformer kan jeg huske, at jeg en gang senere hørte den daværende forsvarsminister P. Munch fortælle, at underofficererne engang henvendte sig til ham for at få skulderdistinktioner svarende til officerernes i stedet for ærmedistinktioner. Det blev så bevilget for de højere underofficersgrader,

men kort efter mødte officererne op for at anmode om at få ærmedistinktioner i stedet for skulderdistinktioner, hvad de naturligvis så fik.

1915

Til Tårnbæk kom vi ved vintertid, hvor alle sommervillaerne stod tomme, således at vi kunne indkvarteres rundt omkring med samlingslokaler på Tårnbæk Hotel. Sammen med kaptajn Petersen skulle jeg have været indkvarteret hos en velhavende grosserer, som hele året boede i en stor villa med murmgivet have. Han var imidlertid helst fri for indkvarteringen, og det var vi egentlig også, bl. a. fordi han havde et par store bidske hunde. Vi boede derfor for hans regning i frk. Gantzels pensionat, hvor staben havde kontor, og hvor adskillige andre officerer boede. For at præcisere, at ordningen ikke skyldtes uvenlighed fra hans side, inviterede grosserereren flere gange til fine middage i villaen.

Bataillon holdt vagt ved havnen og bevogtede i det hele taget kysten. Der blev mange steder gravet skyttegrave i haverne, og en stor ejendommelig villa i tyrkisk stil (den ejedes af en tyrkisk generalkonsul) var angivelig mineret, så den med kort varsel kunne sprænges i luften. Den lå nemlig i skudlinien for et af søforterne. ▶

Læge ved Sikringstyrken 1914-1918

Fortsat fra forrige side

Det kan vist ikke skjules, at de indkaldte kedede sig jævnt. Udover de daglige øvelser var der jo kun vagt-tjenesten, som aldrig er morsom. 11. februar hed det i en armédagsbefaling: "Paa given Foranledning henledes Opmærksomheden paa, at Vagtkommandørerne nøje paaser, at Mandskabet ikke indfører Spiritus paa Vagterne". De mange straffe, som figurerede i befalingsbogen, omfattede hovedsagelig rømning og fuldskab. Der blev idømt så mange straffe, at hæren måtte låne arrester hos Københavns amt.

En stor del af de indkaldte var ældre folk, som ellers havde deres daglige arbejde og oftest familie hjemme. 2. december 1914 ønskedes opgivet antallet af værnepligtige, som drev butik. De kunne få orlov 14.-23. december af hensyn til julehandelen.

Uniformsbeholdningerne var mangelfulde, og man så ofte indkaldte i uniformer, der ikke netop virkede skræddersyede. 9. november udstedtes forbud mod brug af civil påklædning også under orlov, men allerede 1. december befaledes det dog, at under orlov skulle civil påklædning bæres under udførelse af arbejde, der slider stærkt på munderingen, og under virksomhed hvor brug af uniform ikke er på sin plads. Det ville jo f. eks. ikke se godt ud, om en udsmider i en beværtning eller en renovationsarbejder optrådte i uniform. For at soldaterne kunne skrive hjem, uddeltes der

brevpapir, og senere fik de også særlige soldaterfrimærker og brevkort, så de sparede portoen på henholdsvis 10 og 5øre.

Selv om de økonomiske forhold dengang var helt anderledes end nu, virker det måske lidt overraskende at læse befalingsbogen om udbetaling af 10 eller 20 øre til sporvognsbefordring, når en soldat f. eks. skulle til konsultation på Garnisonssygehuset, eller når der opkrævedes 90 øre for drosche (til politistationen). Marketenderiet var ikke dyrt. Middag kostede 35 øre, formad 15 øre og eftermad 20 øre, middagsmad ekstra dog 50 øre. På artillerikasernen var der badeanstalt, og soldaterne fik varmt bad hver 8. eller 14. dag, mens officererne måtte betale 40 øre for hvert bad.

Til en ritmester og en professor udbetaltes henholdsvis kr. 25,10 og kr. 5,00 for brug af elektrisk lys og for telefonsamtaler under indkvarteringen, men staten var sparsommelig, og det bestemtes, at "kompagnitelefonen nedlægges, dersom den ikke kan benyttes uden udgift for statskassen".

Lønningerne

Mange vil sikkert studse over de små beløb, der her er tale om, men de må jo ses i forhold til f. eks. de lønninger, der var gældende på den tid (september 1915).

Lad mig nævne, at en generalmajor dengang havde en månedsgage på 666,66 kr. En generallæge havde som en oberst 566,66 kr. En stabslæge havde 450 kr. og en overlæge 325 kr. En kaptajn fik 350 kr., en reservelæge 100 kr., men en sekondløjtnant kun 85 kr. om måneden. En korporal fik 50 kr., det fik jeg også som værnepligtig underlæge i

1913 (på egen kost og logi). Menige fik 85-90 øre om dagen + nogen naturalforplejning.

Nu må man ikke glemme en væsentlig ting, Generalen betalte af sine 8000 kr. ca. 500 kr. i skat, medens han nu (1974 red.) af sine ca. 180.000 kr. må skatte ca. 105.000 kr. Da leveomkostningerne er steget til det 10-dobbelte, kan de 2 generaler købe næsten det samme for deres indtægt, men de køber nok ikke det samme. (I 1915 herskabelig lejlighed, 1-2 husassistenter; i 1974 bil, fjernsyn, sommerhus).

Man søgte at skaffe lidt afveksling i den kedelige tjeneste, og bl. a. opførtes i hotelsalen en revy med hib til alle sider. Den var meget fornøjelig og gjorde lykke.

Vinteren var den tristeste tid. Da foråret kom, begyndte villaejerne at flytte ud for at nyde tilværelsen i deres sommerboliger. Det gav naturligvis mere liv i den lille by, og ikke mindst de unge damer, som fulgte med, medvirkede til at forkorte tiden for de indkaldte. Da der ikke var udsigt til mange turister på Tårnbæk Hotel, blev det overtaget af militæret, og bataillon blev indkvarteret dér. Jeg fik et rigtigt godt lille værelse mod syd. Til mandskabet blev der i festsalen opsat køjesenge, som hæren fik fra ØK's emigrantskibe. Da foråret nærmede sig, gav frontkommandoen tilladelse til anlægning af søbadeanstalten med broer etc. Badningen begyndte den 14. juni.

Vi var heller ikke helt forladt af de højeste myndigheder. Den 9. Maj 1915 var der kongeparade ved Trepilelågen, hvor majestæten (Chr. Den X.) inspicerede bataillon, og den 3. juli var der stor kongerevy på Vognmandsmarken, hvor mange batailloner var samlet. Læger og intendant med personale var med, men lægevognen skulle dog ikke medføres. Den 9. juli meddeltes i dagsbefalingen majestædens allerhøjeste påskønnelse og tilfredshed. Vor bataillon afsluttede revyen med en munter frokost i det fri.

Efterhånden var det første år gået efter min indkaldelse, og jeg havde oplevet militæret på alle årstider og under forhold, som ikke var helt som i fredstid, men dog uden oprivende begivenheder. Til hele bataillonens personale, officerer, underofficerer og menige havde jeg altid haft det bedste forhold.

Den 13. august 1915 skulle bataillon igen flytte, denne gang fra Tårnbæk til Ermelunden. Jeg drog i god tro ind til hospitalet i København for senere på dagen at støde til i Ermelunden, men midt på dagen telefonerede min

Pigtrådsspærring i en privat have på Strandvejen (1915).

42. bataillons officerer
 efter kongerevyen på
 Vogmandsmarken
 8. juli 1915. Forfatteren
 sidder nr. 2 fra højre.

sygepasser til mig, at jeg var hjemsendt samme dag. Det blev kun til en kort afsked med bataillonens officerer og med min sygepasser, som havde været til stor hjælp for mig, og som jeg siden jævnligt har fået en hilsen fra, sidst til min 80-års fødselsdag i 1968. Nu var jeg fri og kunne hellige mig mit hospitalarbejde, indtil jeg atter blev indkaldt 31. januar 1917.

Senere indkaldelser

Januar 1917 var jeg ansat på Dronning Louises Børnehospital i Farimagsgade, og jeg skulle nu i 3 mdr. gøre tjeneste på det gamle Garnisonssygehus i Rigensgade. Det lykkedes mig nogenlunde at passe tjenesten begge steder. Arbejdet på Garnisonssygehuset afveg ikke meget fra arbejdet på en almindelig medicinsk hospitalsafdeling, det bestod hovedsagelig i journalskrivning og stuegang. Der var heldigvis ikke mange alvorligt syge, idet der naturligvis var indlagt mange, som under civile forhold ville have ligget hjemme. I en gymnastikbygning ud mod Østervoldgade var der indrettet et infirmeri med plads til mange lettere syge soldater. De 3 mdr. gik uden større begivenheder, og jeg var nu atter hjemsendt til 30. nov. 1917.

Da begyndte min sidste indkaldelsesperiode, igen på 3 mdr. Jeg var ansat ved Kystartilleriregimentet som læge

på Flakfortet, som ligger i Sundet ved Saltholms nordspids langt øst for Middelgrundsfortet. Forholdene på fortet var egentlig meget gode, da det var nyindrettet. Ud mod fortgaden, som ligger langs den lille havn, var der en hel del små, pæne tomandsværelser til officererne. Jeg boede sammen med en af dem, og vi havde det i det hele meget hyggeligt på fortet.

På Middelgrundsfortet var der to læger, og en af os tre måtte altid være ombord for at tage sig af akutte tilfælde, af hvilke jeg dog ingen erindrer. Om natten måtte jeg altid være på fortet. Selv om der var hyggelige officerskammerater, var der ikke særlig morsomt på et sådant isoleret fort. Syge var der ikke mange af, og heller ikke mange øvelser. Dog blev der af og til skudt med skarpt med de store kanoner mod mål langt nordpå i Sundet.

På grund af vintervejret kunne man ikke nyde det sikkert om sommeren dejlige og friske ophold i det fri, og heller ikke sejladserne var nogen fornøjelse i det upålidelige vejr. Som nævnt kunne jeg de fleste dage tage ind til byen for at passe lidt hospitalstjeneste. Transporten til Tolddoden foregik med en lille damper, som - efter hvad man sagde - ikke var videre solid. I dårligt vejr, som vi havde af og til, var turen ikke behagelig. Var

der kraftig nordenvind, holdt skipperen ikke af at sejle lige ind med vinden på tværs, men tog først en tur lidt nordpå, hvorefter vi vendte og sejlede ned langs kysten. I tæt tåge var turen noget uhyggelig, idet man jo hverken havde radio, radar eller lign. Det kunne ske, at en stor damper pludselig dukkede op lige tæt ved os. Officererne ville naturligvis også gerne i land så ofte som muligt og det hed, at der altid skulle være mandskab til at bestride landloven.

I januar 1918 forekom der syndikalistoptøjer i København, og 28. januar udstedtes forbud mod militæres deltagelse i møder. På enkelte dage var det ikke tilladt for militære at færdes i byen i uniform, og da man ikke måtte beføres med fortets båd i civil, havde jeg lidt besvær med at komme i land uden at overtræde reglerne. Men det gik. Fortchefen var ikke videre tilfreds med arrangementet, da jeg var den eneste af søforternes besætning, der kom til København den dag.

Den 1. februar 1918 blev jeg hjemsendt, og jeg var dermed færdig med min aktive militærtjeneste, som jo var kommet til at strække sig over meget længere tid, end man kunne have ventet. Inden min tur til indkaldelse kom igen, var krigen heldigvis forbi, og jeg kunne vende tilbage til det civile liv. Det varede dog nogen tid, før samfundet kom nogenlunde i de gamle folder.

Af Henrik Denman

Nordjylland under Englandskrigen

Den største interesse for Englandskrigen samler sig normalt om de begivenheder, der udspillede sig i og omkring København med Københavns bombardement og tabet af flåden i 1807 som to højdepunkter. Interessen for, hvordan krigen påvirkede den øvrige del af landet, er noget mindre. Bogen "Nordjylland under Englandskrigen 1807-1814" råder i stor udstrækning bod på dette.

Bogen er en samling artikler, skrevet af 23 danske og norske historikere, der belyser Nordjyllands centrale rolle i Englandskrigens videre forløb, hvor det altafgørende mål var at holde det dansk-norske rige samlet. Nordjylland lå i udkanten af begivenhedernes centrum under Napoleonskrigene i Europa, men Nordjylland spillede til gengæld en central rolle i forhold til et af Danmarks store problemer, som var en konsekvens af Napoleonskrigene, nemlig den truede forbindelse mellem Danmark og Norge. Hovedparten af krigens mange træfninger mellem den britiske flåde og det danske kystforsvar fandt sted i Storebælt og ved de nordjyske kyster, der var udgangspunkt for udskibningen af korn til Norge, som briterne blokerede med stor nidkærhed.

Bogens væsentlige ambition er at uddybe og nuancere Nordjyllands rolle i den samlede Danmarkshistorie – og det mål når bogen til fulde.

Ud over at være udskibningssted for handelsskibe med korn til Norge, bestod Nordjyllands centrale rolle i områdets omfattende kystforsvar og kapervæsenet.

Bogens mange artikler beskriver

såvel civile som militære forhold i de enkelte lokaliteter. Nogle kapitler har direkte militærhistorisk interesse, mens andre kapitler viser, hvordan en krig påvirker en civilbefolkning og en samfundsudvikling, landbruget, det øvrige erhvervsliv og lokalbefolkningens hverdag.

Erik Helmer Pedersen sætter i en glimrende oversigtsartikel Englandskrigen ind i de historiske rammer, og Jens Ole Christensen skriver om forsvaret af det danske monarki under krigene 1801 og 1807-14. Det var en periode, hvor man gik fra dynastiske krige, som berørte en mindre del af befolkningen, til revolutionstidens patriotiske krige, hvor samfund og befolkning nu også blev militariseret. Man gik fra et forsvar, der var indrettet på den svenske trussel, til et forsvar, der skulle klare den britiske trussel – og her får Nordjylland sin væsentlige betydning, som beskrives i flere af bogens kapitler.

Henrik Gjøde Nielsen skriver således om det landmilitære forsvar i Nordjylland, og han skriver i et andet kapitel om kystbefæstninger i Nordjylland. Han beskriver hvert enkelt kystbefæstningsanlæg fra Englandskrigene, som blev opført i

årene 1801-14, og som strakte sig fra batteriet ved Odde ved Mariager Fjord rundt om de nordligste anlæg, redouten på Skagen og batteriet ved Kjøl, til batterierne ved Klitmøller. Især dette kapitel er spændende illustreret med croquis-tegninger af batterierne fra Rigsarkivet.

Sammen med Magne Lund skriver han desuden om den jyske, optiske telegraf- og kystsignallinje i årene 1810-14. Interessant er det at læse om, hvordan linjen blev etableret og ledet af overtelegrafinspektør Johannes Emil von Adeler.

I et samlingsværk som dette kommer der uvægerligt nemt en del gentagelser, men alle forfattere skriver meget læseværdigt. Man kan godt savne nogle overordnede konklusioner på de mange analyser og delvise nyfortolkninger af væsentlige begivenheder med en samlet fremhævelse af den betydning og påvirkning af Nordjylland, Englandskrigen havde.

Erik S. Christensen m.fl. (red.): Nordjylland under Englandskrigen 1807-1814. Aalborg Universitetsforlag 2009. 656 sider.

Opgør med myter om The Battle of Britian

Tha Battle of Britain er et af højdepunkterne i britisk militærhistorie. I månederne fra juli til oktober 1940 kæmpede Royal Air Force for at slå det tyske Luftwaffe, der allerede var i skarp træning efter sejre over polakkerne, belgierne, hollænderne og franskmændene. Meget stod på spil, for uden den heroiske indsats af dem, Churchill kaldte "the few", ville Storbritannien have bukket under for en tysk invasion, og Den anden Verdenskrig ville formentlig have fået et helt andet udfald. Året 1940 indtager derfor helt oplagt en særlig plads i britisk historie som én blandt tre årstal – de to andre er 1588 og 1805 – hvor Storbritannien blev reddet fra en fremmed invasion af et enkelt slag.

James Hollands fascinerende nye

bog er fængslende skrevet og dygtigt gennearbejdet. Det nye ved bogen er den brede ramme, han benytter for at forstå det afgørende slag, hans evne til at bevæge sig mellem historiens makro- og mikroniveau med en lethed, der gør historiefortællingen til elementært spændende læsning. Vi følger ikke blot Hitler og de britiske toppolitikere og de øverste generalers planlægning, vi følger også krigens udvikling set med franske øjne, og vi følger The Battle of

Britain, som de daglige luftslag blev oplevet af den tyske pilot Hans-Ekkehård Bob og hans engelske modstander Cecil Beaton og de mange andre piloter, hvoraf mange mistede livet i lufrummet over Den engelske kanal. Synsvinkler skifter hele tiden på flere planer og flere steder, men James Holland formår at holde trådene samlet, så læseren ikke mister overblikket.

Nok så interessant er James Hollands opgør med myten om, at det var RAF – og RAF alene –, der vandt slaget. Han gør også overbevisende op med myten om David og Goliath, for det er et forregnet billede af begivenhederne, der førte frem til The Battle of Britain og af selve slaget. Han forsøger absolut ikke at underkende RAF's indsats, for Storbritannien så direkte ind i geværløbet i sommeren 1940, og briternes sejr ændrede på dramatisk vis krigens gang. Men for James Holland er det vigtigt at fastslå og vise gennem den mere end 600 sider store bog, at The Battle of Britain skal ses fra begge sider og i en større sammenhæng.

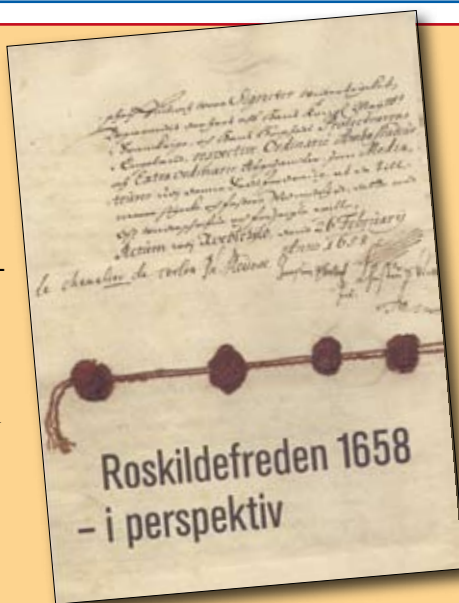
James Holland: The Battle of Britain. Five Months that changed history May-October 1940. Bantam Press, London. 677 sider. £25.

En ny hær efter freden 1658

I 2008 var det 350 år siden, at der i Roskilde blev underskrevet en fredstraktat, kendt som Roskildefreden. I anledning af 350-året arrangerede Roskilde Museum bl.a. et symposium på Roskilde Universitet i samarbejdet med Centrum for Danmarksstudier ved Lunds Universitet og Øresundsuniversitetet, hvor forskere holdt indlæg med temaer om Roskildefreden og dens konsekvenser med en opdateret viden om forskning om og holdninger til freden.

I bogen redegør Leon Jespersen om historikernes skildringer og tolkninger af freden, Lars Hovbakke Sørensen ser nærmere på forholdet mellem danskerne og svenskerne og ikke mindst senere strømninger som skandinavisme og nordisme og Hanne Sanders undersøger, hvad der skete med Skånelandskaberne efter Roskildefreden.

For læsere med militærhistorisk interesse påkalder bogens to øvrige indlæg sig størst interesse. Jens Lerboms emne

er snaphanerne, som var lokale grupper af modstandsfolk i Skåne, der samarbejdede med den danske hær i befrielseskampen mod den svenske konge.

Gunner Linds bidrag handler om Roskildefredens følger for stat og samfund i Danmark. Selv om han konstaterer, at følgerne af nederlaget 1657-58 for den militære proces er sværere at spore end følgerne for

den politiske proces – nemlig statsomvæltningen i 1660, trækker han dog indsigtfuldt trådene op med det danske militærs udvikling efter freden.

Resultatet var, at den nye hær, som blev dannet i 1658-60, ikke genoplyvede de gamle enheder, der var styret af adelsmænd, og ikke gav adelsmænd den hævdvundne fortrinnsret, når de vigtige poster i kommandohierarkiet skulle besættes. Det nye syn på militær og krig krævede mere end personlig våndygtighed og de kvaliteter, officerer hidtil havde klaret sig med: troskab, mod og først og fremmest manddom. Af den nye tids officerer krævedes lang erfaring og professionel dygtighed, gerne også teoretisk læsning.

De fem bidrag til en perspektivering af Roskildefreden henvender sig til (militær)historisk interesserede, og de to indlæg af militærhistorisk interesse trækker fint linjerne op i den udvikling, dansk militær og krigsførelse undergik i årtierne efter freden i 1658.

Hanne Sanders og Per Karlsson (red.): Roskildefreden 1658 – i perspektiv. Roskilde Museums Forlag 2009. 126 sider. 60 kr. plus forsendelse.

Mødekalender 2011

Onsdag 5. januar Hyggemøde og anvisningssalg

Mange interessante gamle og også nyere bøger. Vi starter den nye sæson med at medbringe nyanskaffelser og julegaver, så glæden kan deles med ligesindede.

De, der har meddelt mailadresser, får lister over det udbudte tilsendt pr. mail, ligesom listen lægges på Chakotens hjemmeside. De, der ikke har opgivet mailadresse, kan få tilsendt liste over det udbudte mod at indsende en A4 kuvert forsynet med adresse og 6,50 kr. i porto til:
Christian Raun, Carl Bernhards Vej 17, 3.th., 1817 Frederiksberg C.

Skriftlige bud sendes til Ole Thureholm, Hjorteledet 7, 3660 Stenløse. Eller bud kan sendes via mail til anvisning@chakoten.dk

Medlemmer af Figurina Danica er velkomne til at deltage eller byde pr. mail eller post.

Endelig vil der pr. e-mail forinden blive rundsendt en liste over effekter til aftenens minianvisningssalg.

Onsdag 2. februar Krigen 1864 på Vestkysten ved Svend Trier

Krigen 1864 omfattede operationer mange andre steder end Sankelmark, Dybbøl og Als og den varede også meget længere end almindelig kendt. Svend Trier, som er pensioneret militærlæge, fortæller om begivenhederne i det vestlige Sønderjylland. Hvor og hvornår åbnede danske styrker sidste gang ild mod fjenden?

Onsdag 2. marts Dansk fæstnings- og feltartilleri

Niels Eriksen, Projekt Vestvolden, fortæller om fæstningsartilleri og vi viser "Feltartillerifilmen" fra 1932. En 45 minutters aktionfyldt film om feltartilleriet, da man stadig brugte heste. Et interessant og underholdende tidsbillede.

Lørdag 9. april Generalforsamling, Børs og anvisningssalg

Til børsen opfordres medlemmerne til at sætte effekter til salg. Børsen starter kl. 13.00, og alle er velkomne til at medbringe og sælge, hvad de har på reoler og hylder hjemme. Her er muligheden for at kombinere en rask oprydning af alt det, du har mistet interessen for, og få det omsat og gøre andre medlemmer glade, og i stedet erhverve effekter, enten på børsen eller det efterfølgende anvisningssalg, der er mere i tråd med dine nuværende interesser. Det gælder figurer, bøger og løsdele.

Generalforsamling

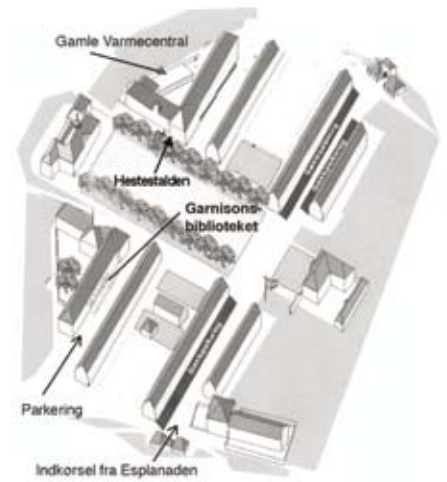
Efter børsen er der generalforsamling fra ca. kl. 14.00. Derefter anvisningssalg, idet generalforsamlingen forventes gennemført hurtigt og smidigt som sædvanligt.

Der vil pr. e-mail forinden blive rundsendt en liste over effekter til dagens anvisningssalg. Listen vil ligeledes blive lagt på hjemmesiden.

Bemærk venligst, at dagen er en lørdag.

Onsdag 4. maj Svend Poulsen og hans virke som snaphaneleder på Syd- sjælland under Karl Gustav- krigene 1657-60 ved historiker, cand.mag. Kim A. Wagner.

Aftenens foredragsholder har skrevet

Alle onsdagsmøder starter kl. 19.00 og finder sted i Hestestalden, Nordre Magasin med mindre andet er angivet. Se evt. kortet over Kastellet og læs mere udførligt om aktiviteterne på Chakotens hjemmeside.

en militærhistorisk biografi om Svend Poulsen. Han vil fortælle om den militære situation i Sydsjælland under Karl Gustav-krigene og om snaphaneledernes operationer i den sydlige del af Sjælland, om snaphanernes bevæbning, og hvordan de kæmpede mod svenskerne, overfaldt deres proviantsendinger og lokkede dem i baghold.

Onsdag 10. august Medlemstur til Mindestuerne i Nyboder.

Onsdag 7. september Besøg på Tøjhusmuseet

Vi mødes kl. 19.00 ved hovedindgangen til museet i Tøjhusgade, hvor museumsinspektør Karsten Skjold Petersen vil møde os og vise rundt på 1. salen i Lange Tøjhus og fortælle om de kommende udstillinger, som forventes åbnet i efteråret 2012.

Foto: Finn Hillmose

Søndag 25. september Befæstningsdag på volden i Rødovre.

Onsdag 5. oktober Jørgen Mührmann fortæller om militæret som ringeagtet stand.

Konflikter mellem borgere og soldater
i 1700-tallet.

Søndag 30. oktober Miniaturemilitær

Onsdag 2. november Hyggemøde og anvisningssalg

Med mange interessante gamle og
også nyere bøger. De, der har meddelt
mailadresser, får lister over det udbudte
tilsendt pr. mail, ligesom listen lægges
på Chakotens hjemmeside. De, der ikke
har opgivet mailadresse, kan få tilsendt
liste over det udbudte mod at indsende
en A4 kuvert forsynet med adresse og
6,50 kr. i porto til Christian Raun, Carl
Bernhards Vej 17, 3.th., 1817 Frederiks-
berg C.

Skriftlige bud sendes til Ole Thure-
holm, Hjorteleddet 7, 3660 Stenløse.
Eller bud kan sendes via email til
anvisning@chakoten.dk

Medlemmer af Figurina Danica er
velkomne til at deltage eller byde pr.
mail eller post.

Endelig vil der pr. e-mail forinden
blive rundsendt en liste over effekter
til aftenens minianvisningssalg.

Lørdag 3. december Chakotens årskonkurrence og julemøde 2011

Kl. 18.30 i Hestestalden, Nordre
Magasin

Tilmelding

Af hensyn til det begrænsede delta-
gerantal og bestilling af smørrebrød
bedes deltagere melde sig til Aksel
Willumsen. Tlf.: 3254 0177. E-mail:
aksel@corfitz.com senest den 20.
november.

Selskabets medlemmer opfordres til
at tage ægtefælle/samlever samt børn
og børnebørn med til dette populære
arrangement.

Mødet

Mellem kl. 17.30 og 18.30 er der
indskrivning og opstilling til konkur-
rencen.

Kl. 19.15 starter mødet med præsi-
dentens velkomst, smørrebrød, øl, vin
og vand. Hertil julehygge, kaffe og
kage.

**Pris for deltagelse er 75 kr. for
voksne og 25 kr. for børn under
15 år.**

Årskonkurrencen

De 6 kategorier:

- 1. Legetøjsfigurer.** Ex. Heyde, Brigadér
og logn. Alle størrelser.
- 2. Enkeltfigur/rytterfigur op til 65 mm.**
- 3. Enkeltfigur/rytterfigur over 65 mm.**
- 4. Figurgrupper.** Max. 4 figurer i alle
størrelser.
- 5. Dioramaer og opstillinger.**

Betingelsen for at deltage i de 5 figur-
kategorier er at figurene er bearbejdet af

udstilleren. Bearbejdningen kan bestå i
modellering, konvertering eller bemaling m. v.

6. Det hjemlige skatkammer

Betingelsen for at udstille i denne kategori
er, at det udstillede har en militærhistorisk
eller figurmæssig forbindelse. Det kan være
figursamlinger, tegninger, publikationer,
våben, medaljer osv. Det er dog en
betingelse, at det udstillede er fra før 1975
og at udstilleren har gjort en særlig indsats
for at samle eller fremstille det udstillede.

Chakoten

Dansk Militærhistorisk Selskab - Chakoten

Protektor
Hans Kongelige Højhed
Prins Joachim

Bestyrelse
Præsident
Hans Chr. Wolter
Violvej 36, 3500 Værløse
Tlf. 4448 4342
E-mail: wol@newmail.dk

Vicepræsident
Christian Raun
Tlf. 3331 2122
E-mail: c.raun@webspeed.dk

**Kasserer, adresser og
adresseændringer**
Henning Bjerg Karstensen
Tlf. 4587 8180
E-mail: lihenkar@post1.dknet.dk

Anvisningssalg
Aksel Willumsen
Tlf. 3254 0177
E-mail: aksel@corfitz.com

Indmeldelse
Claus Mogensen
Tlf. 4817 2681
E-mail: editor@it.dk

Leif Christensen
Tlf. 2134 1956
E-mail: leif.c@mail.dk

Selskabets hjemmeside
www.chakoten.dk

Tidsskriftet Chakoten

Tidsskriftet udkommer 4 gange årligt
og udgives af Dansk Militærhistorisk
Selskab - Chakoten med støtte
fra Prins Joachims og Prinsesse
Alexandras Fond

Redaktion
Ansvarshavende redaktør
Henrik Denman
Skovbovængets Allé 8
4000 Roskilde
Tlf. 4632 5352
henrik.denman@mail.dk

Billedredaktør
Claus Mogensen
E-mail: editor@it.dk

Layout
Finn Hillmose
E-mail: hillmose@mail.dk

Abonnement tegnes ved
indmeldelse i Selskabet.
Kontingent for 2010 er kr. 300,00
Fra udlandet kr. 350,00
Bank reg. nr. 1551 konto 655-4873
IBAN: DK37 3000 0006 5548 73
SWIFT: DABADKKK
CVR-nr. 31148448

Tryk
PE Offset & Reklame
6800 Varde

CHAKOTEN 2010
ISSN 0901-4799

**PLASTBYGGESÆT, MILITÆR, FLY, SKIBE,
 FIGURER, SOLDATER, BRITAINS FIGURER,
 STØBEFORME, SILIKONE TIL FORME,
 PU-MASSE, MODELLER-MATERIALER,
 INSTRUMENTER, LIME, MILLIPUT,
 MALING, VALLEJO, HUMBROL, REWELL,
 SPECIALFARVESÆT, TØRBRUSHING,
 UNIFORMER, HUD, CAMOUFLAGE M.V.
 PENSLER, SPRØJTE-SÆT, SPRØJTE-STATION,
 FIGUR- OG DIORAMABASER,
 BØGER, MEN-AT-ARMS, CAMPAIGN M.V.
 PLANCHER, POSTKORT, NYT & ANTIKVARISK,
 MODEL-LANDSKAB, LISTER, Balsa, FINER,
 TRÅD, RØR, METALPLADER, PROFILER,
 EVERGREEN, PLASTPLADER, VÆRKTØJ,
 BORHOLDERE, BOR FRA 0,3 MM,
 HOLDER MED LUP, TÆNGER, NÅLEFILE
 DIAMANTFILE, KNIVE, SCALPELLER M.M.
 MASSER AF MINIATURELØSDELE,
 DUKKEHUSE, ALT TILBEHØR, TAPETER,
 BELYSNING, MØBLER, KLIPPEARK AF
 SLOTTE, HUSE M.V. - PÅKLÆDNINGSDUKKER,
 GLANSBILLEDER, TRÆBYGGESÆT, FLY,
 SKIBE M.M.M.**

WWW.MODEL-HOBBY.DK

**FREDERIKSBORGGADE 23
 1360 KØBENHAVN K**

**NÆR VED NØRREPORT METROSTATION
 OG ISRAELS PLADS**

**HUSK AT SE VOR LILLE Udstilling - Hep's galleri - MED FIGURER,
 DIORAMAER, MODELLER OG GENSTANDE FRA FØR OG NU - NÅR I
 BESØGER BUTIKKEN.**

**PÅ GENSYN
 SUSSIE, INGER OG LEIF**

**Åbent: Man-tir-torsdag 11-17.
 Fredag til 17.30. Lørdag 10-13.
 ONSDAG LUKKET
 Tlf/fax: (+45) 33 14 30 10**